

E. Hadzhieva, A. Asenova

(Sofia, Sofia University St. Kliment Ohridski)

A Gender Reading of Bulgarian Phraseology

Abstract : The monograph ***A Gender Reading of Bulgarian Phraseology*** aims at studying the attitudes and relationships between gender and language based on:

- 1) a study of Bulgarian phraseological units from a gender perspective;
- 2) a study of Bulgarian phraseology in the linguistic practice of foreign learners.

The authors' contributions can be summed up as follows:

- 1) studying Bulgarian phraseological units using the category of gender; proposing a gender-based classification; defining an inventory of lexemes to be studied and included in a survey targeted at foreign students and postgraduates;
- 2) studying the attitudes of foreign students with respect to the interaction between gender and language in Bulgarian phraseology;
- 3) observing the linguistic competence of foreign students, their understanding of Bulgarian phraseological units according to a given classification and their ability to give a suitable equivalent in their own language.

The authors have employed a historical, a structural, a semantic and a contrastive approach. The empirical material encompasses the phraseological units included in the *Phraseological Dictionary* by K. Nicheva, S. Spasova-Mihaylova, Kr. Cholakova, 1974.

The study analyses phraseological units both structurally and semantically. The authors propose thematic analyses and classifications according to essential features related to women and to men in a general perspective.

The study includes a survey based on two questionnaires sent electronically to the subjects – foreign students and postgraduates. The first questionnaire focuses on linguistic competence, the second one – on attitudes associated with gender and gender-related roles.

Besides the listed contributions the monograph proposes a novel classification of Bulgarian phraseology from a gender perspective

Елена Хаджиева, Ася Асенова
(Софийски университет „Св. Климент Охридски“)

Джендър прочит на българската фразеология

ВЪВЕДЕНИЕ

Настоящото изследване е фокус на различни научни дисциплини – като лингвистика и *gender studies* и взаимоотношенията между техните основни категории, а именно език и пол. Литературата, посветена на тази тематика в България, е доста оскъдна. *Gender studies* навлиза в академичните среди и учебни програми преди около 10 години. В рамките на този период редица изследователки в посочената област насочват усилията си в преводна литература по темата. В резултат на това на български език разполагаме с базисна литература като „Теория през границите”, „Майки и дъщери”, „Идентичности в преход” и др. изследвания, които представят основните тенденции за развитие на феминистката литература в международен контекст, като същевременно прегледът им се базира на социологичен, антропологичен и културологичен подход.

Акцентът върху релациите между пол и език са частични или индивидуални изследователски опити – Ралица Мухарска, Амелия Личева, Ася Асенова и Е. Хаджиева. В международен план такива проучвания вече имат история.

Конкретно на темата *Фразеология и пол* никой до момента не се е спирал в проучванията си. Такива са малко и в чуждата литература, където има единични изследвания на закономерности, които се наблюдават в структурата и семантиката на фразеологичната единица и интерпретацията им от джендър перспектива. Изложените факти оформят самостоятелно поле за изследване, ниша, която е останала извън ползрението на изследователския поглед в България. До момента са изследвани мъжете и жените частично в приказките и значително по-задълбочено във фолклора, пословиците и поговорките.

Научните изследвания, фокусирани върху пола и езика, представляват езиковото въплъщение на лингвокултурните концепции за мъжа и за жената. Това се отнася до изследвания, насочени върху проучвания на комуникативни практики и модели на

поведение; всекидневно общуване и устна комуникация, но също така и до изследвания върху Библията, митологията, фолклора, пословиците и поговорките.

Фразеологията е един от многото знаци на колективното съзнание, индикатори на представите за *мъжественост* и *женственост*, за *мъжка(и)* и *женска(и)* *идентичност(и)*. Горепосочените факти представляват мотивите за избор на тема, като ясно очертават актуалността на проблематиката в България, където тепърва предстои да бъдат правени изследвания с интердисциплинарна насоченост, които да боравят с категориите пол и език.

От особено значение за актуалността на разглежданата проблематика е, че чувствителността към категорията *пол* е сравнително слаба, а в езика се отразява именно неосъзнатото разбиране за пола – факт, който важи и за българи, и за чужденци. Подборът за участници в изследването е осъществен на принципа да са представители на различна езикова среда и е мотивиран преди всичко от спецификата на дейността на Катедра „Български език като чужд“, която обучава чуждестранни студенти и специализанти по български език и култура. Като следствие на това е важна ролята на възможните връзки между различните култури и националности, което разширява диапазона на проучването и дава перспектива и за бъдещи такива.

Проектът „Българската фразеология в чуждоезиковите практики и джендър перспективи“ 2013 – 2014 (изследователски проекти, НИД, СУ „Св. Климент Охридски“ имаше основна цел изследване на нагласите и релациите между пол и език, направено посредством:

- Изследване на българските фразеологични единици от джендър перспектива;
- Изследване на българската фразеология в чуждоезиковите практики.

Конкретните задачи, които се поставиха, могат да бъдат обобщени основно в три направления:

- ~ Изследване на българските фразеологични единици посредством категорията пол: извеждане на класификация, набор лексеми за проучване и включването им в анкетно проучване сред чуждестранни студенти и специализанти;
- ~ Проучване на нагласите на чуждестранните студенти по отношение на взаимодействието между пол и език в българската фразеология;
- ~ Наблюдение върху лингвистичната компетентност на чуждестранните студенти: разбиране на български фразеологизми според определена класификация с посочване на подходящ аналог в родния (майчин) език.

Приложени са исторически, структурен, семантичен и съпоставителен подход. Емпириката обхваща фразеологичните единици от Фразеологичен речник, 1974 г. К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова.

Фразеологичните единици са анализирани посредством съдържание, структура и семантика. На база изводите от сравнително-историческия подход е направен тематичен анализ и класификации на същностни характеристики, свързани с жени и същностни характеристики, свързани с мъже в най-общ план.

Проведено бе и анкетно проучване посредством два вида анкети, разпространени по електронен път за участниците – чуждестранни студенти и специализанти. Първата анкета акцентира върху лингвистичната компетентност, а втората – върху нагласите, свързани с пола и половите роли.

Изследването премина през три основни стъпки, формулирани по следния начин:

1. Проучване на международни изследвания в областите gender studies, пол и език, фразеология.

В тази дейност е предвидено проучване на теоретичния спектър от международни изследвания, но също така и проучвания в полето на емпиричните изследвания. Чуждият опит изведе разностранните подходи, ексцерпиран материал и различни изводи, които разшириха изследователската перспектива.

2. Изследване на българските фразеологични единици посредством категорията пол.

Фокусът на тази дейност се състои в подготовка на класификация, селекция и набор на брой конкретни лексеми за проучване. Чуждият опит е адаптиран и обсъждан в разработването на класификацията за подбор и критерии за такъв на лексеми в структурата на българските фразеологични единици. Коментираха се възможни подходи: 1) структура; 2) съдържание; 3) елементи; 4) граматически род; 5) номинативно значение; 6) конотативно значение; 7) тематична класификация; 8) семантика; 9) интерпретации и връзки с Библия, фолклор, приказки – традиционни стереотипни модели, които ще залежат и в подготовката на въпросите за анкетата, предвидена в дейност 3.

По тази причина етапът може да бъде разделен на две фази: 1) Обсъждане и избор на различни подходи за класифициране на българските фразеологични единици и 2) Изследване посредством избрания модел на българската фразеология. В резултат се

подложиха на експеримент различни подходи и методи за класифициране и възможности за диференциране и методология при обработката на ексцерпирания материал. Посредством този подход класификацията е проверена и практически в контекста на българската фразеология, вследствие на което е създаден корпус от фразеологични единици, базиран на категорията пол, подреден по азбучен ред в своеобразен джендър речник на българската фразеология.

3. Провеждане на анкетно проучване

Целта на този етап бе да се проучат нагласите на чуждестранните студенти и специалисти по отношение на взаимодействието между пол и език в българската фразеология.

Изборът на анализ върху фразеологията съдържа два аспекта на мотивация: 1) от една страна фразеологията е най-високото ниво на владение на езика (роден или чужд) и 2) фразеологията като извор за проучване на стереотипни нагласи и традиционни модели на мъжественост и женственост.

На първо място се отчетоха наблюденията върху лингвистичната компетентност на чуждестранните студенти: разбиране на фразеологизма с посочване на аналог в родния език и пр.

Но освен лингвистичната компетентност, този тип проучване демонстрира межкултурни различия между различни етноси, религии и националности – факт, който разшири изследователската перспектива на пол и език не само в национален контекст, защото езикът борава и репрезентира нашите разбирания за света, в които полът има национални специфики, но носи и межкултурни връзки. Тази точка е пункт и за бъдещи типологични и съпоставителни изследвания.

Изводите са обобщени в избраните две посоки на изследване – 1) ниво на лингвистична компетентност - наблюдения върху лингвистичната компетентност на чуждестранните студенти: разбиране на фразеологизма и посочване на аналог и 2) наблюдение върху традиционни стереотипи, залегнали в българската фразеология с препратки и към чужди езици, т.е. фразеологията като извор за проучване на стереотипни нагласи и традиционни модели на мъжественост и женственост.

Благодарение на този проект бяха направени наблюдения в атрактивното изследователско поле на езика и пола в лицето на българската фразеология. Изведена е иновативна класификация, фокусирана върху българската фразеология от джендър перспектива, проведено е анкетно проучване в две основни насоки и др.

ЗА СПОДЕЛЯНЕТО НА ЧУЖДАТА КУЛТУРА

По думите на Р. Якобсон при човека всяка комуникативна система е в корелация с езика (Якобсон 1970). От степента на владение на езика зависи резултатността на работата с феномените на културата.

В тази връзка лингвокултурологичният аспект в обучението по български език като първи език включва последователното преподаване и изучаване на езика не само като знакова система, служеща за комуникация и за познание, а и като културен код, с помощта на който се предава концентрираната през вековете информация – как народът е възприемал и възприема света, как твори, как оценява заобикалящата го действителност, как формира специфичното си „културно огледало” и по този начин изгражда свой национален менталитет и картина на света. (Димчев 2011: К. Димчев, Културата като цел и съдържание на съвременното обучение по български език, Електронно списание LiterNet, 04.12.2011, № 12 (145).

Аналогична е целта и съдържанието на съвременното обучение по чужд език, за което от особено значение е изграждането на умения у обучаваните да търсят дадена „специфична“ информация в чуждия език, да я откриват и интерпретират.

Такава „специфична“ информация е фразеологията на даден език, чието усвояване представлява традиционна трудност в чуждоезиковото обучение. Защото употребата на фразеологичните единици винаги е свързана с конкретна стилистическа оценка в определен контекст, което предполага високо равнище на комуникативна компетентност.

Трудностите при усвояването на фразеологизмите се дължат на това, че те се състоят от лексикални единици, свързани в определена зависимост, които не могат да бъдат заменени и не търпят трансформации, а значението не представлява съвкупност от значенията на съставлящите го елементи, а е преосмислено и ново. Но както пише К. Ничева, трудността произлиза не толкова от значенията на фразеологичните единици, тъй като те „най-често са универсални, еднакви (или близки) за различни, дори несродни езици” (Ничева: 1987), а от различните образи, с които тези значения се изразяват в отделните езици. Например един от преводните аналози на бълг. *чашиата преля* в английски е *the straw that broke the camel's back*, който означава „сламката,

която счупи гърба на камила””; срв. също и бълг. *на кукуво лято* – рус. *после дождичка в четверг* – англ. *when pigs fly/and pigs might fly*.

Когато е налице функционално-съответстващ еквивалент на даден фразеологизъм в родната на обучавания езикова среда, възприемането на фразеологизма от чуждия език се осъществява сравнително лесно. Това се проявява при задачи по зададени теми да се предложи контекст за употребата му в различни типове текст. Фразеологизми като *играть первую скрипку* (рус.) – *свиря първа цигулка* (бълг.); *быть на седьмом небе* (рус.) – *на седмото небе съм* (бълг.); *играть с огнем* (рус.) – *играя си с огъня* (бълг.) и под. не затрудняват изучаващите български език свободно да ги употребяват в монологичната си и диалогична реч, както и в писмените си съчинения.

По принцип тук се отнасят значителен брой пословици, поговорки и крилати изрази с интернационален характер.

При съотносими фразеологизми в родния и изучаван език с частично изменение на образността (вж. Васева: 1982) усвояването и употребата им в чуждата езикова среда също не представлява особена трудност, като: *язык не поворачивается сказать* – сърце не ми дава да кажа; *чужими руками жар загребать* – с чужди ръце вади кестените от огъня.

Определен проблем обучаваните срещат при типа фразеологизми, при които има пълна замяна на образността, но със съхранен общ смисъл и експресивно-стилистическа характеристика в родния и изучавания език, напр. *променять кукушку на ястреба* – сменя кон за кокошка; *у него не все дома* – хлопа му дъската.

Подобни затруднения се регистрират и при фразеологизми с отсъстващо функционално съответствие в един от двата езика.

Една от обичайните практики в подобни случаи е преводът със свободно словосъчетание, като едновременно се посочва и ситуация, минимален контекст за употребата на разглеждания фразеологизъм. Тук съществена роля има психолингвистичният механизъм за възприемане на фразеологичната единица в предложениен контекст, който обучаваните пренасят на родна езикова почва и впоследствие по аналогия свободно възпроизвеждат фразеологизма в чуждата езикова среда.

Особено полезно за успешното възприемане и употреба на фразеологизмите с отсъстващо функционално съответствие е представянето и допълването с други

фразеологизми според изградени семантични полета, например значителен брой фразеологични единици се отнасят към тематичната група човек и отношенията му с околните, качествата на човек, действията и състоянията на човек и под. Други основни тематични групи са:

- природа – за време, пространство и време в метеорологичен смисъл;
- бит и всекидневие;
- обществени и други явления и т.н.

Както вече бе посочено, при отсъствие на аналогичен израз за предаване на съдържанието на даден фразеологизъм обикновено в чуждата езикова среда функционират синонимни свободни словосъчетания или описателни варианти, които обаче променят образността и експресивността на изходния фразеологизъм, допълнителния и актуализиран смисъл, възникнали в даден контекст или заличават неговата фразеологична стойност. В тези случаи се предава само основният смисъл и значение, които също могат да претърпят трансформации при съответно интерпретиране, особено в речевите дейности на студенти с равнище среднонапреднали.

Глобализацията на информационния поток в световен мащаб налага почти без изключения прибягване до някой от международните езици за полифункционална комуникация извън пределите на собствената езикова територия. Какви могат да бъдат обаче последиците тогава, когато се опитваме да вникнем в същината на нечие общество и неговата култура, чийто език е от категорията на „малките” или „екзотичните”, но чрез друг език посредник, напр. английски? Недостатък, който в определени случаи фатално може да прекрачи прага на допустимите отклонения е, че езикът посредник няма да позволи да се опознае цялостно обектът на проучване тогава, когато се пренебрегва значимостта на съответните фонові знания – на народопсихологията на определен етнос, на създадените исторически връзки в заемания от него регион и др. Следователно рискът да се представи предварително зададена в представите на „интерпретатора” картина, която е функция на собствения му социален опит и на усвоената култура в друга среда и която да не отразява същината, е реален и често срещан факт. Остава открит въпросът за допустимите параметри на присъствие на езика-посредник, както и за степента на езикова компетентност по съответния език.

Комуникативната компетентност като част от обхвата на фоновите знания също е важна предпоставка за коректност в интеркултурния диалог: на въпроса „Искате ли още сладкиши?“ отговорът в англ. *thank you* означава „да, благодаря“, докато фр. *merci* означава по-скоро *не*. Фоновите знания в определени случаи трябва да подпомогнат избора на изразни средства, за да се предаде автентичността на имплицитната информация; те са задължителен компонент в работата на този, който играе ролята на посредник между две култури чрез превода, в каквато и форма и с каквито и цели да е той. (http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/knjige/index_html/knjiga19/pdf34.pdf)

Като обобщение трябва да се подчертае, че в учебния процес е задължително увеличаването на броя на специално разработени практически упражнения, свързани с употребата на фразеологичните единици най-вече в разговорния и художествения стил на изучавания език, като стартирането на подобни семинарни занятия би могло да се включи още в програмата за начинаещи обучавани по български език.

Освен това от съществено значение е изследването на най-често допусканите интерферентни грешки в българска езикова среда и тяхното преодоляване чрез подобряването на лингвистичната компетентност на обучаваните. В случая е необходимо наличието на специално модифициран теоретичен курс по граматика, лексикология и фразеология, в който да се отчитат особеностите в овладяването на чуждоезиковата система и същевременно да се акцентира върху изучаваните езикови факти и категории, като се съпоставят с тези от родния език. Към теоретичния курс задължително трябва да се приложат и разнообразни типове практически задачи, които спомагат за усъвършенстването на комуникативната компетентност на изучаващите български език като чужд.

Фразеологията в англезичната лингвистика

Фразеологията е сравнително нова дисциплина в англезичната приложна и теоретична лингвистика. Тя се развива през последните две десетилетия на XX век и водещите автори в тази област са Cowie, Heid, Freibott, Firth, Fontenelle, Granger.

Според Cowie (1998) фразеологията е основна област на чисти и приложни изследвания за западните лингвисти, каквато тя е била по-рано и за учените в бившия Съветски съюз и в другите източноевропейски страни. Значимостта на фразеологията

за западната лингвистика по-късно е отразена в редица мащабни проекти, чиято основна цел е фразеологията (напр. Heid and Freibott, 1991; Fontenelle 1992, Heid, 1992).

Cowie отбелязва, че „интересът в анализа на *фразеологичните единици*, *лексикалните съчетания* и *фразалните лексеми* се съпровожда от растящото разбиране за значението на готовите запаметени съчетания в писмения и говоримия език. Все повече става ясно, че те играят основна роля в опознаването на майчиния език, както и при изучаването на втори и допълнителни езици при възрастните”.

Новите теории имат свои последствия за лингвистичната теория. Cowie пише: „... идеята, че владенето на чужд език зависи почти изключително от един запас от готови, префабрикувани лексикални единици или „префаб”, с различна сложност и стабилност, е вече противопоставена на атомистичния поглед, вкоренен в генеративната теория, според която езикът може да бъде обяснен от една система от правила, основана на минимални граматически единици и един основен комплект семантични принципи”.

Признаването на фразеологията за обособена област в лингвистичната наука е видно вече от големия обем научните изследвания, както и издаването на специализирани речници (Cowie and Mackin, 1975; Cowie et al, 1983, Sinclair and Moon, 1989, 1995), а също и растящото внимание от страна на специалистите в областта на лексикалната семантика (Cruse, 1986) и лексикологията (Carter, 1987; Lipka, 1991).

Cowie (1998) представя първия сборник – обобщение на всички теории и гледни точки по отношение на фразеологията и нейното приложение.

Особен интерес представлява в сборника частта „Фразеология – теория, анализ и приложения”, глава VII, с автор Sylviane Granger, професор по английски език и приложна лингвистика в Католическия университет на Лувейн, Белгия.

Тук авторката отново се обръща към темата, подхваната от Cowie в увода на сборника, тоест „префабрикуваните” или „готовите” съчетания, така наречените „префаби” (полуфабрикати): „... употребата на префабрикувания език (‘префаби’) е вече основен център на интерес в областта на преподаването на английски като чужд поради три основни причини. Първо, появата на идеята за лексикална граматика, вдъхновена от Халидей и Синклер... Второ, *corpus* лингвистика, играещ вече определяща роля и даващ на езиковедите компютърните средства за разкриване и анализ на лексикални модели. На трето място е значението на прагматиката, която се превърна в основна академична област в езикознанието и в чуждоезиково преподаване.

Прагматичните умения вече се считат за ключова част от езиковите умения на изучаващите чуждите езици”.

По-нататък в своите изследвания Granger разделя фраземите на различни групи: съчетания, (collocation), увеличители (amplifiers), и формули за построяване на изреченията (sentence builders). Нейните категории не са чисти фраземи, но по-скоро представляват прагматични структурни принципи за построяване на валидно езиково съобщение с употребата на така наречените лексикални и фразеологичните „префаби”.

Фразеологичните единици, „префабите”, са изключително удачни средства при преподаване на чужд език, тъй като те предлагат на изучаващите не само готови лексикални и семантични структурни запаси, но и предоставят полезни рамкови принципи за правилно граматически построени съобщения. Освен това често тези „полуфабрикати” съществуват огледално в майчиния език на изучаващия чужд език и по този начин представляват неподозиран източник и запас на взаимноразбираеми фраземи между майчиния език и изучавания език.

Анкетни проучвания и изводи

Традиционно се разглеждат два основни типа трудности, срещани при усвояването на българските фразеологични единици от чужденци. Първият тип е свързан с разбирането на значението на разглеждания фразеологизъм, а вторият тип – с намирането на съответния еквивалент в родния език.

По отношение на разбирането на значението на даден фразеологизъм допусканите грешки от страна например на носителите на руския език, изучаващи български език, са следните:

1) Честа практика е даден фразеологизъм да се възприема като обикновено свободно словосъчетание и в този случай съставлящите елементи на фразеологичната единица се превеждат дословно, което българското езиково съзнание определя за парадокси, например: до лампочки се превежда до лампичката, а българското съответствие е пет пари не давам занищо или стоят поперек горла – стоя напърно на гърлото, вместо като трън съм в очите (на някого) (вж. Хаджиева: 1995).

В случая става въпрос за начинаещи или среднонапреднали студенти, за които усвояването на българската фразеология представлява определена трудност и които

прибягват до буквални преводни съответствия, които нямат нищо общо със значението на разглеждания фразеологизъм.

2) При механичното пренасяне на елементи от родния в изучавания език под влияние на отрицателната интерференция, т.е. унификацията на фразеологичните системи на двата езика, грешките се базират на сходни по форма фразеологични единици, които същевременно са различни по значение в съпоставяните езици, например: *водить кого-либо за нос* (давам лъжливи обещания) и *вода някого за носа*, отговарящо на рус. *водить на поводу*; *язык проглотить* (означава дълго мълчание, не желае да говори) и *гълтам си езика* (от страх), отговарящо на рус. *лишиться языка, душа в пятки ушла*. (вж. Васева: 1982)

Естествено разбирането на значението на даден фразеологизъм от изучавания език е неразривно свързан с намирането на съответния еквивалент в родния език, т.е. да се намери функционалното му съответствие със същата експресивност и емоционалност.

Обикновено допусканата грешка при намирането на функционалното съответствие на даден фразеологизъм е игнорирането на различията между двата езика, като се има предвид експлицитното изразяване на определен смисъл в единия език и съответно имплицитното изразяване на този смисъл в другия език. Например в руски при фразеологизма *убить двух зайцев* не е изразено експлицитно значението на едновременно осъществяване на действието, докато в български *с един куриум два заека* е задължително експлицитното изразяване на зададения смисъл. Същото се отнася и до *ясно как день* срещу бълг. *ясно като бял ден* (примерите са по Васева).

При функционално съотносителните фразеологизми с различна външна и вътрешна форма, съдържащи антоними, при употреба се регистрират грешки, които са резултат на същото игнориране на различията между двете езикови системи, напр. рус. *смеяться над глупостью кого-либо* – бълг. *смея се на ума на някого*; рус. *только птичьего молока нет у кого-либо* – бълг. *от пиле мляко има*.

Във връзка с употребата на фразеологичните единици като един от основните маркери на разговорната реч и във връзка с това, че усвояването им представлява определена трудност за изучаващите български език, беше изготвен корпус анкети, също и интервюта, коментари и спонтанни съобщения на не-носители на българския език – различен тип образци на устна и писмена реч.

Тук ще представим предложените анкети, отразяващи и двата гореспоменати проблема:

1) Първата съдържа четири въпроса, чийто фокус е значението на българските фразеологизми, техните синоними, употреба и усвояването им.

2) Във втората анкета са представени две ситуации, образци на съвременната българска езикова ситуация, и се изисква от участниците в анкетата след прочитането на съответните текстове да напишат адекватния еквивалент на българския фразеологизъм в родния им език, като посочат разликите в значенията им, ако има такива. Освен това за да се разбере как са усвоили значенията на българските фразеологизми, да ги употребят в свои микродиалози или изречения.

3) В третата анкета задачата е да се интерпретира значението на няколко български фразеологизма, съдържащи един и същи елемент, да се напишат съответните им преводни аналози в родния език на обучаваните и да се обяснят разликите в значенията им. Същевременно една от целите на анкетата е да се обърне внимание на експериментално нов механизъм от психолингвистична гледна точка за по-лесно възприемане на чуждите фразеологични единици.

В анкетното изследване са включени чуждестранни студенти от различни хуманитарни специалности, докторанти и специализанти от Софийския университет с ниво на езикова компетентност среднонапреднали и напреднали. Общият брой им е около 80. Участниците в изследването условно са разпределени в четири контролни групи:

1) славянска група или носители на славянски езици, като се имат предвид руски, полски, чешки, словашки и сърбохърватски език;

2) западна група или носители на английски, немски, френски, испански и италиански език;

3) балканска група или носители на гръцки, турски, румънски и албански език;

4) източна група или носители на китайски, корейски, виетнамски и японски език.

Особен интерес представлява групата на етническите българи от Украйна и Молдова, които чрез речевото си общуване отнасяме почти изцяло към носителите на българския език, като същевременно се отчита продължителността на периода, в който са пребивавали в българска езикова среда и който определено влияе на съвременната им разговорна практика.

Анкета № 1

По първия въпрос – да се обясни значението на подбрани български фразеологизми, типични за ежедневните ситуации, резултатите от анкетираните в славянската група показаха следното:

- 90% от значенията бяха обяснени правилно. Определено колебание беше регистрирано при два от фразеологизмите – „въртят ме на шиш“ и „изправям се на нокти“. При първия с предложеното значение „разиграват ме, изиграват ме“ или „подиграват се с мене“ става ясно, че тази фразеологична единица е трудна за разбиране или грешно усвоена и поради това употребата ѝ в различни типове текст от страна на анкетираните е неправилна.

Подобна е ситуацията и с „изправям се на нокти“. Предложени са значенията „страхувам се, изнервям се, страх ме е от нещо, защитавам се“, в резултат на което отнасяме тази фразеологична единица също към слабо познатите.

По втория въпрос от анкетата задачата беше да напишат кратко съчинение с фразеологизъм, избран от тях. Всички участници се спряха на най-популярния (според тях) фразеологизъм, за чието значение нямат колебание и е строго дефинирано. Предпочетеният фразеологизъм е „чашата преля“.

Третият въпрос от анкетата се отнася до синонимията на фразеологичните единици. Студентите представиха следните отговори:

буря в чаша вода – правиш от мухата слон;
въртят ме на шиш – въртят ме на малкия пръст; пекат ме на бавен огън;
две дини под една мишница – който гони два заека, не хваща нито един; да се гониш след два заека;
наострям ухо – наострям слух; давам ухо;
отварям си очите на четири – гледам с четири очи;
девета дупка на кавала – кръгла нула; пето колело на каруцата;
храни куче да те лае – неблагодарност; да прегърнеш змия в пазвата си.

След анализа на посочените отговори се очертава от една страна тенденцията на замяна на един от компонентите на фразеологичната единица с друг (наострям ухо – наострям слух; отварям си очите на четири – гледам с четири очи), а от друга – употребата на синонимен фразеологизъм или израз, отговарящ на значението на

изходния (въртят ме на шиш – пекат ме на бавен огън; девета дупка на кавала – кръгла нула, пето колело на каруцата).

Синонимният фразеологизъм на въртят ме на шиш, а именно въртят ме на малкия си пръст, който е със значение „разиграват ме“, е неправилно предложен. Това се обяснява с факта, че поради недоброто познаване и на двете фразеологични единици значенията им се смесват на българска езикова почва. Тук отнасяме и „давам ухо“ със значение „вслушвам се, поддавам се на дадена информация“, посочен за синоним на „наострям ухо“, чието значение не кореспондира с указаното по-горе.

Четвъртата задача предлага ситуация, в която акцентът е върху фразеологизма „трай, бабо, за хубост“. Резултатите показват: а) участниците в анкетата, носители на посочените по-горе славянски езици, разбират значението и представят без затруднение еквивалентен превод на родния си език. Например на руски е посочено съответствието „красота требует жертв“. Налага се изводът, че при изучаващите български език, среднонапреднали, обичайна е практиката да се търси не функционално съотносителния фразеологизъм, а значението да се предава със свободно словосъчетание-тълкуване. Това се обяснява с лингвистичната компетентност на участниците, която не покрива оптимално всички комуникативни регистри.

Представителите на балканската група се затрудняват при употребата на фразеологизмите, предложени в задача 1 на анкетата:

- въртят ме на шиш – регистрират се най-вече значенията: разпитват ме; когато сипод напрежение, а незначителна част отразяват по-обобщеното значение тормозят ме, измъчват ме;
- чашата преля – не може да се търпи, всичко е прекалено. Представен е и буквалният превод от турски – ядосан съм, гледам като куб (вследствие на изчерпаното ми търпение, което води и до още едно значение „набирам гняв“ в резултат на приключилото ми търпение);
- освен значенията „искам да чуя“, „подслушвам“ на фразеологизма „наострям ухо“, е записано и значението „любопитствам“, което е представено като синоним на „искам да чуя нещо“, но употребено в изречението „Той често любопитстваше какво става зад стената в съседния апартамент“ смисълът се променя в значителна степен.

Това още веднъж доказва, че особено при функционирането на многозначни фразеологизми, когато съответните значения не са добре усвоени, смесването им при продуциране на текст в чуждия език е често срещано явление.

По втория въпрос от анкетата почти половината от анкетиранияте представители на балканската група избраха за съчинение популярния фразеологизъм „чашата преля“, другата половина от участниците предпочетоха „храни куче да те лае“, като представените ситуации адекватно отговарят на значението им.

Изборът на тези два фразеологизма потвърждава тезата, че най-фреквентните по отношение на употребата в разговорната реч фразеологизми са добре познати, разбираеми, в резултат на което и предпочитани от изучаващите български език и за тях не е проблем да ги използват в своите текстове (писмени и устни).

Налице е прогнозиран резултат при синонимията на фразеологичните единици (задача 3). Открояват се следните записи:

наострям ухо – слушам, подслушвам, внимавам;
храни куче да те лае – проява на лош човек, подлеце;
чашата преля – кипва ми, време е да се направи нещо;
девета дупка на кавала – почти нищо не зависи от мене; незначителен човек, изостанал е;
буря в чаша вода – кавга, свада;
въртят ме на шиш – изследват ме, питат ме.

В сравнение с проведените анкети с представителите на славянската група тук определено е даден превес на синонимните изрази – свободни словосъчетания, докато при славяните е основна тенденцията на търсене на функционално съответствие в родния език или замяна на един от компонентите на фразеологичната единица с друг, но запазване на цялостната структура на изходния израз. Проявленията на общото значение са изрази с квалификационен характер на качества или оценка на дадена ситуация/ явление от рода на: подлец е, изостанал е, кипва ми, време е да се направи нещо, почти нищо не зависи от мене.

Резултатите от четвъртата задача – анализ на фразеологизма „трай, бабо, за хубост“ показаха, че всички разбират значението му, като преводният аналог е свободно словосъчетание, съдържащо оценки и препоръки с цел да се представи ситуацията за позната, от която могат да се направят определени изводи, срв. не прекалявай с грижата за външността си; трябва да имаш търпение, за да се случи нещо хубаво; не предпочитай добрия външен вид пред удобството.

Степента на познаване значението на предложения фразеологизъм е висока, което неминуемо се отразява на резултатите на участниците от източната група,

съвпадащи почти изцяло с тези от славянската група. Напр. С. Н. от Южна Корея обяснява значението на фразеологизма „трай, бабо, за хубост“ по следния начин: „красотата иска жертви като например – търпение, постоянство и грижи. Л. Х. от Китай прибавя към обяснението на значението на фразеологизма и следното: „трябва да пострадаш и да жертваш нещо, за да бъдеш красива и привлекателна“. Даден е като пример и следното изречение: „Тези обувки са толкова красиви, но и много неудобни, но ще ги нося, какво да се прави ... модата го изисква“.

Географската близост, историческите събития, както и социалният и културният развой са оказали влияние и на гръцката и българската фразеология. Поради това в много случаи могат да се намерят фразеологични еквиваленти в двата езика, срв. *ξεχείλισε το ποτήρι* (чашата преля), *σφίγγω τα δόντια* (стискам зъби), *γυρίζω την πλάτη (σε κάποιον)* (обръщам гръб някому), или пък сходства, при които интерпретацията е възможна именно поради общите механизми на възприемане и предаване на света, срв. *γυρεύω ψύλλους στ' άχυρα* (досл. търся бълхи в сламата → търся под вола теле), *κάθομαι σε αναμμένα κάρβουνα* (досл. седя на запалени въглища → пека се на огън), *στα κρύα του λουτρού* (досл. в студените води на минералния извор → вдън земя), *χρυσώνω το χάπι (σε κάποιον)* (досл. позлатявам хапчето пред някого → слагам розови очила нанякого).

Общото между анкетираните от западната група и източната група е, че независимо дали са с равнище на комуникативна компетентност начинаещи или среднонапреднали, усвояването на българските фразеологични единици задължително преминава през етапа превод на английски език или друг западен език-посредник.

Естествено е в тази ситуация предложените преводни еквиваленти да не са функционално-съответстващите фразеологизми в родния им език, а словосъчетания-тълкуване поради по-слабата им лингвистична и комуникативна компетентност.

На българския фразеологизъм „на куково лято“ представителите и на двете групи дават буквалните преводни съответствията от английски – когато прасетата летят; когато прасетата могат да полетят (срв. българското значение никога или като стане – обади ми се, ирон.).

Поради неправилното разбиране на значението на същия фразеологизъм се регистрира и преводният вариант „почти никога“, което пък отговаря на бълг. „от дъжд на вятър“ с буквален преводен еквивалент от английски „веднъж в синята луна“ - „once in a blue moon“.

Анкета № 2

Във втората анкета при запознаване с представените две ситуации анкетираните трябва да посочат еквивалентите на българските фразеологизми в родния им език, да обяснят значенията им и съответно да отразят разликите.

Всички студенти са открили и подчертали фразеологичните изрази в двете ситуации. По втория въпрос представителите на славянската група обясняват значението на фразеологизма храни „куче да те лае“ без затруднения. Голяма част от тях са написали собствени примери-ситуации като илюстрация и потвърждение на значението на посочения фразеологизъм. Напр. А.Г. пише, че след много години приятелство приятелката ѝ Т. „не протегна ръка в най-трудния момент от живота ми и тогава всъщност осъзнах какво е да храниш кучето, а то да те лае.“ Друг пример посочва Т.А., която винаги е помагала на свой състудент с осигуряването на конспекти и литература, а на изпита, когато той е имал възможност да ѝ помогне, само „изсумтя, обърна ми гръб и се премести на друга банка“.

По-голяма част от студентите предлагат и най-адекватния преводен аналог на представените български фразеологизми в родния им език, но не посочват семантични различия, тъй като в значителна степен значенията се препокриват.

Правилно са разбрани значенията и употребата на „шапка на тояга“ – използва се, когато човек „не се притеснява от нищо, няма грижи и се чувства свободен“. Представените примери го потвърждават: „След като свърша работа, ще се обадя на приятелите си и шапка на тояга – ще се забавляваме!“.

Резултатите от анкетата сред представителите на западната и балканската група показват, че правилната употреба на българските фразеологични единици зависи дали те са познати предварително. Ако фразеологизмът е непознат, студентите се стараят буквално да преведат съставлящите го елементи и едва при анализа на допуснатите грешки започват да търсят преводния аналог в родния си език или английски език, след което представят текстове-ситуации, в които адекватно са включени посочените изрази.

Анкета № 3

Обяснението на значението на голяма част от българските фразеологизми не затрудни особено участниците в анкетата от славянската група, както и представителите на балканската група. Това е в резултат, когато е налице функционирането на съотносими фразеологизми в родния и изучавания език с частично

изменение на образността, при което т. нар. „характерни изрази“ в чуждата езикова среда не са непознати. От този тип можем да изведем следните фразеологизми с предложенията за преводните им аналози:

виж му ума, та му скрой шапката – дураку закон не писан; с него взятки гладки, что с него возмешь. (В този случай са интересни отговорите на бесарабските българи, които утвърждават и „по-разговорните“ еквиваленти на този фразеологизъм – *Иванушка дурачок; ума палата; семь пядей во лбу; кладезь знаний.*)

Ще посочим и някои от предложенията на представителите от другите групи - например на т. нар. балканска група - „дръж се според акъла му“ (Р. М. – Турция), „гледай го, като глух на сватба“ (А. М. – Сирия).

~ хвърлям си шапката до небето – быть на седьмом небе; быть на вершине блаженства; подобни – светиться счастьем; счастье есть; прыгать до потолка; от балканската група – летя/хвърча от щастие, на седмото небе съм (съвпада с отговорите от славянската група); от източната група – да размахам знамето и да хвърлям цветя (Н. Н. – Виетнам).

~ свалям шапка на някого – снимать/снять шляпу; почет и уважение; признавать/признать заслуги; склонять/клонить голову перед кем-либо; като „по-разговорна“ форма славяните предлагат „смотреть снизу вверх; от балканската група няма изненада – покланям се (К.Т. – Гърция), на някого свалям шапка от уважение; източна група – прекланям/преклоня глава пред някого.

~ разправай ги тия на старата ми шапка – рассказывай кому-нибудь другому; только не мне; брось заливать; так я тебе поверил; втирать очки; чепуха на постном масле; балканска група – пей си, колкото искаш (Гърция); говори ми на кюляфа (островърх мъжки калпак – обяснението е на студент от Турция); крокодилите сигурно летят (Сирия); източна група – слънцето изгрява от запад;

~ падна ми шапката – голова закружится; глаза на лоб полезут; всплеснуть руками; как снег на голову; как гром среди ясного неба; диву давятся; балканска група – останах на място (Гърция); стекоха се горещи води от главата ми надолу, изпаднах в шок, падна ми сърцето от шок; източна група – чувам гръмотевица до ушите си.

По-различно е положението с фразеологизмите „правя се на дръж ми шапката“ и „накривявам/накривя си шапката“, при които студентите се затрудняват в намирането на преводния аналог, тъй като е налице пълна замяна на образността в двата езика, а и разглежданите фразеологизми не се отнасят към най-популярните (на български) по

мнението на анкетираните. Но общият смисъл и експресивно-стилистическата характеристика в родния и изучавания език е запазен, поради което отговорите съдържат преди всичко синонимни фразеологични единици или свободни словосъчетания, например:

~ правя се на дръж ми шапката – валять дурака; прикинутья дурачком; строить дурачка; а също и – пускатъ пыль в глаза; кривить душой; балканска група – правя се на наивник; източна група – старата лисица е под покривката (кожата) на заека.

~ накривявам/накривя си шапката – сам себе голова; все равно; меня это не колышет; ездить по ушам; балканска група – не ми пука; кучетата си лаят, животът си върви; източна група – отпускам меча; измивам си ръцете.

Накрая, след обсъждане на резултатите от анкетата, повечето от участниците (предимно от славянската група) споделиха мнението си, че така предложени в група, фразеологизмите с еднакъв елемент в структурата си (в случая „шапка“) са семантично различни и запомнящи се още на българска езикова почва, което неминуемо се отразява и на посочването без колебание на точния им еквивалент в родния език. Именно еднаквият структурен елемент и в същото време разликите по отношение на значението на разглежданите фразеологизми представляват вид провокация за по-лесното им възприемане, респективно функциониране в съответстващ контекст.

ПРИЛОЖЕНИЯ

АНКЕТА № 1

Възраст:

Пол:

Националност:

Специалност (курс):

От колко години учите български език?

Има ли в семейството ви носители на български език?

1. Обяснете значението на следните фразеологизми и ги употребете в изречения:

Буря в чаша вода

Въртят ме на шиш
Две дини под една мишница
Девета дупка на кавала
Изправям се на нокти
Наострям ухо
Отварям си очите на четири
Храни куче да те лае
Чашата преля

2. Изберете един от посочените фразеологизми в задача 1 и напишете съчинение.

3. Напишете подходящи синоними на фразеологизмите от задача 1

Модел: чашата преля – нямам търпение – омръзна ми

4. Прочетете текста:

Суета

Пазаруването на дрехи, обувки и дамски аксесоари е популярен вид терапия за снемане на ежедневиия стрес. Точно така двете приятелки решиха да прекарат този следобед. Имаха си любима шопинг дестинация – дългата улица „Граф Игнатиев“, по която магазинчетата следваха едно след друго.

– Вчера ми показаха една страхотна чанта, украсена с камъчета и капси, които са хит за този сезон. Може да погледнем за подобни обувки.

– Да, ефектни са, има такива шалчета и пуловерчета с различни капси и камъчета, ще видим и тях.

Изведнъж съзряха на една витрина обувки на високи токчета във всякакви цветове – лилави, червени, зелени и др. Моделите бяха обсипани с въпросните капси във формата на квадратче, кръгче и триъгълниче. Освен сериозната платформа, токчетата стърчаха на височина между 15 и 20 см. Общият вид на обувките крещящо определяше, че са чудовищно неудобни, но затова пък супер модерни.

Забравих да спомена, че двете приятелки бяха руси и млади. Ахнаха пред витрината и с устрем влетяха във въпросния магазин. Едната се качи на зелени обувки, а другата на лилави. Завъртяха се пред огледалото, харесаха се и се отправиха към

касата. Излязоха доволни от магазина, всяка с конкретни планове за вечерта, когато щяха да демонстрират новите обувчици.

Както е обичайно, равносметката дойде сутринта. И двете не можеха да стъпят на краката си, подути и изранени до неузнаваемост. А за болката конкретно няма да говорим - отвсякъде се усещаше само едно голямо страдание... Тук е мястото на фразата „трай, бабо, за хубост“.

5. Подчертайте фразеологизма в текста и обяснете значението му.

6. Напишете най-точния аналог на българския фразеологизъм в родния ви език и опишете различията в значенията им, ако има такива.

АНКЕТА № 2

Истории с кучета и деца

Беше самотно момченце, без братче или сестриче, а с много заети родители, които едвам смогваха да поддържат комуникация с него и то главно чрез есемеси. Връщаше се сам от училище, сам обядваше и сам си готвеше уроците за следващия ден. Обичаше компютъра си, но не се отказваше и от добрите детски книжки, в които пишеше за пътешествия и приятелства.

Един ден, като се връщаше от училище, зърна пред входа на кооперацията треперещо малко кученце, с тънка верижка на вратлето си. Огледа се, не видя стопанин, а и кученцето явно беше се загубило и то от дни. Прегърна го и без колебание го отнесе вкъщи. След като го изкъпа, му даде име – Найденчо, тоест намерен. Изведнъж светът на детето стана друг. Щастлив и пълен. Вече имаше приятелче, което го чакаше с радост, и най-важното – за което можеше да се грижи. Бяха неразделни, а след няколко дни заетите родители отразиха и одобриха новото приятелство.

След доста време, когато детето не беше вече дете и се сблъска с човешката неблагодарност и предателството между приятели, си зададе въпроса защо е измислена поговорката „храни куче да те лае“, която се отнася изключително за света на хората. В такива моменти си спомняше за Найденчо, за неговата преданост и дългото им приятелство.

Шапка на тояга

До края на работното време оставаха няколко минути. Денят беше напрегнат, но успешен. Реши да се обади на приятел и да отидат в новата бирарийка, за да хапнат и пийнат нещо:

- Как си? Хайде да се срещнем за по биричка, малко да разпуснем.
- Съгласен. След половин час приключвам срещите и шапка на тояга. Където кажеш, там ще дойда.
- Ела в Стъкленото. Ще пийна една биричка и ще те чакам.
- Не съм хапвал цял ден, поръчай ми тройка кебапченца със салатка и каничка от домашното винце.
- Добре. И аз ще си поръчам скаричка, но преди това ще взема някакво дринкче за аперитив. Очертава се сериозна вечеря. До скоро!

Въпроси:

1. Подчертайте фразеологичните изрази в двата текста.
2. Обяснете значенията на подчертаните фразеологизми и ги употребете в изречения.
3. Напишете най-точния аналог на българския фразеологизъм в родния ви език и посочете разликите в значенията, ако има такива.

АНКЕТА № 3

1. Какво е значението на представените по-долу български фразеологизми?
2. Напишете преводния им аналог в родния си език. Обяснете разликите в значенията, ако има такива.

Виж му ума, та му скрой шапката

Правя се на дръж ми шапката

Хвърлям си шапката до небето

Свалям шапка на някого

Разправяй на старата ми шапка

Падна ми шапката

Накривявам/накривя си шапката

ДЖЕНДЪР ПРОЧИТ НА БЪЛГАРСКАТА ФРАЗЕОЛОГИЯ

Интеракцията между пол и език – факт, мираж или загадка?

Терминът *gender* се използва за разграничаване на социалните значения, прикрупени към половете различия, от биологичните разлики между женския и мъжкия пол. Един от най-важните приноси на *изследванията на жените* (*women's studies*) към историческата проблематика е въвеждането на понятието *gender* като основна категория в научните анализи. Повечето теоретици приемат, че докато природата произвежда биологичния пол (*sex*), обществото създава социалния пол (*gender*). Социално конструираният пол не е непременно свързан с тялото. По-скоро той е въпрос на система от убеждения за това какво е присъщо на женствеността и какво на мъжествеността. В българската, а и в западноевропейската култура до определен исторически момент, понятието *пол* е натоварено с биологически смисъл и се определя като съвкупност от генетични и физически особености, които осигуряват половото размножаване на индивидите.

Осъзнаването на другостта, различието между мъжете и жените през 60-те и 70-те години на XX век мотивира изследванията върху жените (*women's studies*) да обърнат внимание и да се преориентират към тяхната история (*women history*). Целта на *историята на жените* е да постави въпроса за взаимоотношенията между двата пола като централен. През следващото десетилетие (80-те) под влияние на феминистките постструктуралистки като Ел. Сиксу, Л. Иригаре, Ю. Кръстева и на феминистките фукоистки като Р. Бройдоти, Дж. Скот, П. Уотсън, повлияни от идеите на Лакан, Дерида и Фуко, започва да се говори за необходимостта от промяна от *история на жените* (*women history*) към *история на пола* (*gender history*) (вж. Даскалова 2001).

История на пола препоръчва жените и мъжете да бъдат изследвани не в изолация, а в отношение едни към други. Те предлагат въвеждането и превръщането на *пола* (*gender*) в основна категория на исторически анализи, паралелно с класа и раса.

Джоан Скот и Денис Райли привеждат аргументи за преминаване от *феминистка история на жените* към *история на пола*, настоявайки за фокусиране върху категорията *пол*(*gender*), а не върху *жена/жени*. Тази нова насока прокламира

необходимостта от деконструиране на термина *жени* и изследване и на разликите между жените, а не техния общ опит.

В по-голямата си част изследванията върху пола и половите различия до този момент засягат културната обусловеност, психологическата мотивация, нормите и стереотипите, социалните влияния и пр. Почти не са засягати въпросите, отнасящи се до начина на говорене и самото общуване с другите. Представяни са някои основни различия в начина на изразяване и съответни езикови предпочитания от страна на единия и на другия пол, но категорията *пол* не може да бъде разглеждана отделно от категориите *род*, *език* и *възраст*, за което систематичните наблюдения са епизодични.

Категорията *пол* привлича вниманието възможността за вглеждане във всекидневието, в общуването между представителите на двата пола, реакциите им в различни ситуации и сфери на общуване, които неминуемо се проявяват на езиково равнище и задължително са придружени от специфични знаци на тялото.

Понятието *пол* в българската литература и култура се приема за основно при диференцирането на полово-ролевите стереотипи, които под влияние на утвърдени в обществото образци, служат за ориентационна норма, за доказателство и за принадлежност към съответния пол и типичното женско и мъжко поведение, съответно женственост и мъжественост.

В едно общество съществуват определени норми и нагласи на поведение. Те са наложени от определена група и впоследствие мислени и възприемани като нормални. Нормалността обаче не е абсолютна категория, тъй като тя е прикрепена към определено историческо време и място. Половите роли зависят от представите за мъжките и женските дейности, които са конструирани във всяко общество по съответни схеми на класификация. Отношенията между мъжете и жените са социални отношения и базираните върху *пола* различия имат социален и културен характер.

Исторически терминът *род* замества понятието *жени*, за да напомни, че непременно следва да се предоставя информация и за мъжете, и за жените като изследването на едните предполага изследване и на другите. Родът става начин за обозначаване на културни конструктори – на чисто социалния характер на идеите за ролите, които подобават на мъжете и жените. Според тази дефиниция *родът* е социална категория, наложена върху полово диференцираното тяло.

Различията по пол имат нормативни последици: те се отнасят не само до поведението на жените и мъжете, но и до това как трябва да се държат. Така

биологичният пол функционира на основа на биологичните различия, докато социално конструираният функционира на основа на социалните и културни различия.

Социалната му конструираност обуславя и неговата културна релативност – различни са характеристиките в различните исторически периоди, културни и социални контексти.

Един субект е винаги биологично полово маркиран, а поведението и характеристиките на даден индивид като *мъжествен* или *женствен* са предварително зададени с определена стойност. Двата типа поведение, определяни като *мъжко* и *женско*, са исторически, културно и социално обусловени. А от своя страна значенията *мъжественост* или *женственост*, изразявани от съответния *мъжки* или *женски род*, са тясно свързани и с *конкретните тела*, в които са вписани. Защото именно *тялото* се явява носител на значението на мъжкия и женския род.

Човешкото тяло се превръща в семиотичен код на социокултурния диалог. Сама по себе си историята на тялото е „история на обществените правила и забрани, които чрез точно отработени социални ритуали и определени езикови форми, карат човека в съответното историческо време да преодолява и възпитава всички вълнения и чувства, свързани със срама, неловкостта и страха...” (Димитрова 2002: 19).

Историята на модата е историята на тялото: поредната норма, която обществото надява на тялото, за да подчертае разликата в социалната йерархия и ранг, за да контролира отношенията между половете, за да наложи онова, което обществото позволява на индивида да покаже от своето тяло съответно в местата на публичен и частен живот.

Тялото е място и инструмент за употреба на различни знакови системи: знаци на езика, жестови и поведенчески знаци, телесно поведение, знаците на облеклото, които представляват съществена част от символните знаци, в които може да се разпознае властовата позиция на една жена или на един мъж. Тялото се позиционира в мрежи от знаци, които го обуславят, моделират и позволяват да бъде видно и усетено.

Според П. Бурдийо всеки един от двата пола е продукт на теоретична и практическа работа на диакритично построение, необходима за произвеждането му като социално различено тяло от противоположния пол, т.е. отново боравим с опозицията мъжествен, следователно не-женски хабитус, женски, следователно не-мъжки хабитус.

Хабитусът посочва начините на съществуване, на мислене и действие, общи за повечето индивиди с един и същ социален произход. Несъзнателното включване на норми и практики се корени в принадлежността към определена група. В

„Дистинкцията” Бурдийо развива тезата, че конкретните избори и естетически вкусове, също и предпочитанията и претенциите се извеждат именно от социалния статус. Авторът подчертава, че хабитусът не е съдба, той е социален ефект, а не генетично предзададен.

Ако в една и съща социална група хабитусите са близки, това не означава, че са идентични, тъй като всеки индивид се сблъсква със социални опити, повече или по-малко различни. Хабитусът не определя механично предполагаема идентичност на поведението, а по-скоро склонностите и предпочитанията на някои от тях. Това е хабитус, който обяснява възпроизвеждането на социалните отношения без знанието на самите участници (вж. Бурдийо: 2002).

В края на 80-те години към разглежданите категории *пол, род, тяло* в изследванията се прибавя и *езикът*. Феминистката теория подчертава ролята на езика като основно средство за изграждане и представяне на индивида в обществото. Според автори като Е. Грос, Л. Иригаре, Р. Бройдоти, М. Гейтънс разбиранята за човешкото тяло са формирани, научени и изразявани чрез езика и затова всички тези категории – *пол, род, тяло, мъжки, женски, мъжественост, женственост* трябва да се разглеждат като дискурсивни.

Според Джоан Скот изучаването на дискурсивните практики и езика ще даде възможност да се проникне в историческия процес на конструиране на субективните и колективни значения на двете основни категории за идентичност – мъже и жени. Субектите са конструирани дискурсивно, опитът е езиково явление (той не се случва извън наличните значения), но и не се свежда само до фиксиран кръг значения. Тъй като дискурсът по дефиниция е споделен, опитът е както колективен, така и индивидуален. Опитът е история на субекта, а езикът е мястото на случването на историята. Историците на *gender* говорят в термини за репрезентация, дискурс и *gender*. Вместо опит те използват термина репрезентации (засвидетелствани или не в текстове), вместо за идентичности говорят за конструирани в дискурсите субекти, а вместо за женски преживявания (опит) те употребяват *gender* – понятието, което отчита социално формираните полови различия. Затова Джоан Скот дефинира проблема в това как са били конструирани субективните колективни значения на категориите за идентичност жени и мъже. Според нея, въпреки че историците на *gender* не могат да анализират историята без употребата на термина опит, опитът е нещо, което те никога няма да могат да уловят адекватно като някаква изживяна реалност, защото в крайна сметка той е

лингвистично събитие, което не се случва извън фиксираните си (езикови) значения (вж. Скот 2005).

Елен Сиксу от своя страна поддържа мнението, че политическото мислене не може да мине без мисленето за езика, без работа върху езика, защото в мига, в който започваме съществуването си, ние се раждаме в езика и езикът (ни) говори, налага своите закони.

Сиксу твърди, че се раждаме в езика, така както се раждаме и в тялото си, а самото ни разбиране за биологичния пол, за женското и мъжкото тяло, е оформено от езика, чрез който се научаваме да определяме и дефинираме нашата реалност. И не можем да говорим за тялото като чиста физическа материя, която да не е по някакъв начин вече словесно маркирана. Езикът е само една от регулаторните норми, които материализират, стабилизират, фиксират тялото. И тялото, и езикът са свързани с определена култура, дадено място и време, т.е. тялото се оформя и възприема по различен начин в различните езици, култури, времена. В този контекст родът е възприеман като нефиксирана, дискурсивна, културно-специфична, социална и историческа конструкция.

По думите на Рози Брайдоти *полът/родът* се разбира като регулираща фикция или вид разказ или вид разказ, разказващ историите на онова, което наричаме пол, женско, мъжко, мъжествено, женствено. Родът разказва историите за субекта и обекта, Аз-а и другия, както и за съответните връзки помежду им – той е един непрестанен разказ за онези норми в културата и обществото, които ни карат да възприемаме пола и рода по-скоро като факт, а не като измислица. По този начин *gender* не е единствен, еднократно разказан разказ, а е безкрайно повтаряне и изказване на отделни (ценностно неутрални) категории, чрез които се разделя и подрежда света около нас.

Бурдийо също поддържа тезата, че ролята на езика е централна, защото езикът е отражение на представата за света. Тя може да бъде достатъчно ефективна, чисто символична с оглед индивидуалното построяване на външния свят. Според хипотезата на Сапир и Уорф езикът влияе на мисленето/ възприемането и обратно. Дебора Камерън твърди, че конструирането на всяко човешко същество като социален индивид става при научаването на езика, което включва и осъзнаването като мъж/жена.

Лингвистичната компетентност и комуникативното умение се упражняват в социални космоси, имащи знание за света. В този смисъл лингвистичните практики са и

социални практики, в които също съществуват повече или по-малко принудителни правила, каквито се откриват и по отношение на телесното поведение.

Възможността за разглеждане от различни специфични аспекти и възникването на множество въпроси и проблеми, взаимодопълващи се и зависещи един от друг, води до заключението, че *родът* не може да бъде разглеждан отделно от категориите *пол, език, възраст, образование* и пр.

Културното, социално, публично и частно пространство приписват на женския и мъжкия глас различни конотации, които, както и при тялото, се представят чрез бинарни опозиции. По тази причина психолингвистиката, социолингвистиката и етнолингвистиката маркират разликите в тези два типа гласове. Това естествено води до ясно диференциране на определени езикови модели, характерни за единия и за другия пол и пренебрегване на разликите вътре в самите членове на опозицията.

Поради същата причина наличните изследвания, които имат за цел лингвистични наблюдения, разглеждат единствено и само разликите между мъже и жени. Твърде малко е обръщано по-специално внимание на проявата на конкретни езикови маркери. Най-често се акцентира на чисто емоционалните конотации, които са различни при мъжкия и женския стил на говорене.

Мъжкят глас е натоварван с представата за стегнатост, дори сухост, деловитост, докато женският се мисли като изразител на склонността към хиперболизация, разлятост, многословност. Мъжкят глас най-често е възприеман като плод на рефлексии, докато женският – като резултат от спонтанността. На свой ред това довежда до най-разпространената опозиция, в която участват мъжкят и женският глас, опозицията *обективно – субективно*.

Езикът не просто представлява постоянен инструмент за комуникация, той по принцип е и пространството, в което се съдържа нашата субективност, нашата идентичност. Затова гласът/ езикът оформя историята, собствената ни история. Езикът затваря жените в сегрегационни пространства и им отказва всякакви претенции за универсалност. Заниманията с тази проблематика довеждат до ред въпроси – как мъжете и жените общуват помежду си, начините, по които едните и другите си служат с езика? На какво се дължат различните езикови употреби и от какво са продиктувани? Как се държат едните и другите в процеса на разговор?

Многобройни съвременни изследвания показват, че принадлежността към мъжкия/женския пол има някои разпознаваеми параметри в речта. И като цяло се

приема, че половете оперират с различни структурни системи и кодове и затова владеят различни езици.

Фразеологичните единици

Като изходно за настоящото изследване се приема схващането за същността на фразеологичната единица, изразено от К. Ничева. Според нея фразеологичните единици са общоизвестни в даден речев колектив. Те са свръхсловни, разделно оформени, относително устойчиви, възпроизводими езикови единици. Фразеологизмите имат единно значение, съставени са от лексикални единици, чието значение е повече или по-малко избледняло или напълно се е десемантизирано. Фразеологичните съчетания са близки (но не равни) семантично и функционално на думата. По структура фразеологичните единици са словосъчетания или отворени (рядко затворени) изречения и по правило имат ярка експресивност (Ничева 1987: 19).

Възникването на фразеологичните единици до момента е разглеждано с оглед откриване и изследване на изворите, в които се появяват най-напред отделни фразеологизми (Библия, митология, художествена литература), или с оглед на средата, в която се заражда дадена фразеологична единица (всекидневни практики). К. Ничева се заема с важния за теорията на фразеологията въпрос за механизма на създаването, на възникването на фразеологизмите като специфичен род езикови единици. Наред със същинските тя обръща внимание и на възникването на т.нар. от нея *преходен тип фразеологични единици*.

В основата на много фразеологични единици в руски и български език лежи конкретната реалност. Наред с тях обаче във фразеологичния фонд на езика са налице и такива фразеологични единици, сформирани въз основа на друг тип реалност – върху продукцията на умствената дейност на човека. К. Ничева разглежда възникването на фразеологичните единици в българския език с оглед на тези две сфери.

Фразеологичните единици, създадени на базата на конкретната действителност, се групират по следния начин:

- фразеологични единици, чието възникване е свързано с природната среда;
- с действия, прояви, реакции на човека;
- с бита;
- с професии и друг вид занимания на човека;

- с народни обичаи, вярвания, поверия;
- с определени конкретни случаи, събития с локален характер, свързани с отделни лица, така и свързани с исторически личности или с исторически събития.

Начините за възникване на фразеологичните единици са твърде разнообразни. Съвсем своеобразно място тук заемат ситуационните фразеологични единици, при повечето от които е налице случайна връзка между значението на дадената фразеологична единица и компонентите ѝ – значението е обусловено от самата ситуация на възникването ѝ. При тази група са най-ярко застъпени екстралингвистичните компоненти.

Съвсем различна е групата на фразеологичните единици със съзнателно търсена експресия: тези фразеологични единици се създават без преосмисляне на съответни свободни съчетания, при тях са налице ярки естетизиращи моменти и затова те са най-силно въздействащи експресивно. Тук се отнасят и фразеологичните единици, създадени по чисто лингвистичен път, при които е налице своеобразна експресивност.

Характерно за фразеологичните единици, включително и такива от преходен тип (по К. Ничева), възникнали на базата на продукцията на умствената дейност на човека, е, че те са немотивирани (вътрешната им форма е ясна само ако читателят/слушателят е запознат със съответната творба, на базата на която са възникнали). Въпреки съществените разлики между тези фразеологични единици и ситуационните, това, което ги обединява, е липсата на ясна вътрешна форма. Значението им е обусловено в единия случай от художествените творби, на базата на които са възникнали, и от конкретната ситуация – във втория случай. Тази група фразеологични единици се създават най-често на основата на отделни моменти от съответните художествени творби. Фразеологизират се заглавия, имена на герои, реплики на персонажи, отделни моменти, дори целия сюжет на дадена творба.

При възникването на отделни фразеологични единици определена роля играе:

- взаимодействието между отделните фразеологизми от фразеологичния фонд на дадения език;
- взаимодействието между фразеологичните единици и лексикалния фонд на съответния език, от друга.

К. Ничева обобщава следните случаи:

- възникване на фразеологични единици по аналогия (или контраст) с друга фразеологична единица – *плюя си на краката* по аналогия с *плюя си на ръцете*.

- под влияние на преносното значение на отделна дума и по аналогия на свободно съчетание с компонент същата дума се създават експресивни фразеологични единици (с използване на преносното значение на съответната лексикална единица, което се прибавя към дадена дума, за да се усил експресията, като значението ѝ се запазва без промяна – срв. по аналогия *кръгъл идиот*, *кръгъл глупак* за създаване на фразеологичната единица *кръгла нула*).

- възникване на фразеологични единици при промени в лексикално-фразеологичния фонд на езика.

По отношение на механизма на преосмислянето и относно възникването на фразеологични единици авторката прави следните изводи:

1) За частична десемантизация на компонентите на фразеологичните единици не можем да говорим при групата с търсена експресия – там винаги е налице пълна десемантизация.

Пълна десемантизация се наблюдава и при метафоричния път на възникване на фразеологични единици. Частична десемантизация има в някои случаи при метонимично преосмисляне (*от ученическата скамейка*). Ясно е значението на единия от компонентите (съществителното) при глаголни фразеологични единици от типа *тегля нож*; *тегля въжето*; *курум не ме лови*.

2) По-голяма е степента на фразеологизация, ако по-обща сема се преосмисли в по-частна посока (срв. *на къси вълни* – преосмисля се семата *забравено, незаконно в конкретна посока, област* – незаконна продажба).

3) Отпадането на конкретизираща дума води понякога до фразеологизация (от *напълват ми се очите със сълзи* след отпадане на *сълзи* се получава фразеологична единица *напълват ми се очите*).

4) Необичайността на образа, залегнал в основата на фразеологичната единица, и потенциалното съществуване на съответно свободно съчетание недвусмислено показват, че е налице търсена експресия и че стадият на свободно съчетание е прескочен: *пека риба на устната*; *очите ми са на ластик*.

5) К. Ничева подчертава, че в редица случаи при създаването на фразеологични единици се преплитат няколко момента – алогичност и хипербола, ирония и алогичност, метафора и метонимия и т.н.

Твърде различните начини, по които възникват фразеологичните единици, са причина за голямото разнообразие на фразеологичния фонд и за различните групи

фразеологични единици (с ясна и неясна вътрешна форма, с по-силна или по-слаба фразеологизация) (вж. Ничева 1987: 43-71).

Някои класификации на фразеологичните единици

Фразеологичните единици могат да бъдат класифицирани от различни аспекти, най-общо с оглед на:

- семантичен признак (според степента на семантичната споеност на компонентите);
- структура;
- принадлежност към определени речеви сфери;
- тематична страна;
- лексикализираност;
- произход;
- време на възникване;
- нормативност.

Семантична класификация на българските фразеологични единици е правена от З. Генадиева и С. Спасова. Структурната класификация е по-слабо разработвана – от В. Кювлиева, В. Вапорджиев, както и от К. Ничева.

От гледна точка класификация на фразеологизмите с оглед на речевите сфери на употреба могат да се определят като разговорни, диалектни, просторечни, книжни, жаргонни, народно-поетични.

Основно ядро на фразеологията са разговорните фразеологични единици – *пет пари не давам, вадя душата на някого*. Диалектната, жаргонна и фолклорна фразеология се обособяват като фразеология на специалните речеви сфери, слабо проучени в български език. Малко на брой са книжните фразеологични единици, към които се отнасят навлезлите в книжовния език по книжовен път.

При класификация на фразеологизмите откъм тематична страна става дума за групирането и характеризирането им с оглед на понятията, които те означават. Едни и същи всекидневни ситуации в различните езици раждат фразеологичните единици. Фразеологичният фонд на всеки език образува отделна система. Най-голям брой фразеологични единици спадат към тематичната група човек (вкл. и качества на човек) и, най-общо казано, действие на човек.

Сред качества на човек преобладават фразеологизмите, които назовават отрицателни качества (бъбривост, високомерие, скъперничество, страхливост). Най-голям брой са онези фразеологични единици, които означават действия и състояния на човека, особено за тези, които будят емоции – *убивам, измамвам, отчайвам се*.

Ничева отделя в отделна група фразеологични единици, с които се изразяват взаимоотношения главно между лица, по-рядко между предмети.

1) Отношения на прилика и разлика (срв. извънредно много приличам на някого от родителите си или на баба си, дядо си – *одрал съм кожата на някого*;

2) Отношения на родство – почти не се създават фразеологични единици за означаване на роднински отношения, но в много езици съществуват иронични фразеологични единици, които сочат липсата, отсъствието на роднинство (или наличието на толкова далечна роднинска връзка, че тя изобщо не може да се вземе под внимание), т.е. не сме никакви роднини – *от две майки (жени) деца сме; на шуря ми шуролинката*.

3) Добри или лоши взаимоотношения между лица

- близки приятели – *дупе и гащи, глава и възглаве*

- в лоши отношения сме – *хванали сме се за косите, ще си издерем очите, на нож съм с някого, ще ме изядат с парцалите*

- оценка на качествата и проявите на едно лице по отношение на друго – *ряпа да яде*

- оценка на едно лице от страна на друго лице – *слагам в един кош*

Останалите тематични групи, които обхващат по-малък брой фразеологични единици, могат да се обобщят в следните групи:

1) природа – за време, пространство и време в метеорологичен смисъл;

2) бит и всекидневие;

3) обществени и други явления;

4) глаголни фразеологични единици, които означават действия, чийто обект са предмети, т.е. действия, които се осъществяват с предмети;

5) адвербиални фразеологични единици, които характеризират различни действия, означават начин, по който се извършва дадено действие;

6) специфична за фразеологичните единици е тематичната група количество и степен, при които фразеологизмите сочат висока или ниска степен в количеството на нещо или висока степен в проявата на качество или действие.

Тематичните групи, от които не се създават фразеологизми, са названия на числа, цветове, предмети от бита, донякъде роднински названия и др.

Друг тип групиране представлява класификацията с оглед на лексикализираността на фразеологизмите, на затвърдяването им като общоупотребими. Класификацията на фразеологичните единици от този аспект разграничава авторските, нелексикализирани, несвойствени на книжовния език фразеологични единици от онези, които са присъщи на книжовния език.

Авторските фразеологични единици са два вида:

- авторски варианти на общоупотребими фразеологични единици, създадени чрез синонимна замяна на един от компонентите им – *през три села-през девет села*.

Авторският характер се установява при сравняването им с общоупотребимия вариант;

- нелексикализирани единици – случаи, в които едно съчетание се употребява от няколко автори, но все още не може да бъде отнесено към фразеологията, защото при него образът превалява над семантиката и е изключително ярък.

При класификацията от гледна точка на произход фразеологичните единици могат да се разделят основно на две групи: домашни и заемки. Заемките могат да бъдат калки (напр. *иде ми отръки*, от турски), полукалки (*изкарвам си юфкетто*) или (много рядко) – само с чужди думи в състава си (*тути кванти* от италиански).

В български контекст е проучен въпросът с произхода на отделни фразеологични единици – от А. Т. Балан - *от игла до конец*, на Л. Милетич – *през куп за грош*, от К. Костов – *от птиче мляко*, от М. Въгленов – *шапка на тояга*. Под домашна фразеологична единица се разбира създадена на българска почва, което затруднява и ограничава в известен смисъл проучванията в тази насока.

Класификацията според времето на възникване на фразеологизмите разграничава фразеологични единици, от една страна, напр. *на къси вълни* и неологизмите, от друга (*плювам в мозъка на някого; гола вода, отивам на кино, на всеки километър* и др.), които се създават основно в разговорния стил. Подобна класификация за българския език не е правена.

По отношение на класификацията спрямо нормативността на фразеологизмите К. Ничева посочва две групи фразеологични единици, които по различни причини нарушават нормите на книжовния език:

- 1) незатвърдените в книжовния език фразеологични единици, заемки от руски език – *праця по всички шевове*

2) фразеологизми контаминации – погрешно образуване на фразеологични единици по пътя на контаминация било на общоупотребима фразеологична единица и близка с нея по значение дума – *счепкваме се за косите* или *счепкваме се гуша за гуша*, които представляват контаминация от *счепквам се с някого* и *хваща се/хванем се за косите* (*хващаме се/хванем се за гушата*) или от контаминация на две фразеологични единици - *повеждам се по гайдата на някого* – контаминация от *вървя по гайдата на някого* + *повеждам се по ума на някого* и др.

Интересна група се обособява от фразеологизми с етноними, при която се наблюдава непрекъснат процес на отмиране на езикови единици и образуване на нови. На тях специално се спира Б. Братанова в статията си „Между Изтока и Запада – национални стереотипи в българската фразеология”. Фразеологичните единици, които съдържат етноними, са тясно свързани с факторите възраст, време и географски район, както и в отделни райони на България.

Джендър прочит на българската фразеология или фразеологията като част от историята на жените и половете

Класификацията от джендър перспектива, на база на която е съставен корпусът с фразеологични единици, съдържащи или имащи отношение към категорията пол, се базира на следните диференциращи признаци:

1. Семантичен

- сфера на дейност
- социални роли
- професионална сфера
- окачествявания от типа акълия, американец, арнаутин, ахранин
- семейни задължения

2. Структурно-семантичен

- с изразен директно пол
- с имплицитно указан пол

Научните изследвания, фокусирани върху пола и езика, представляват езиковото въплъщение на лингвокултурните концепции за мъжа и за жената. Това се отнася до изследвания, насочени върху проучвания на комуникативни практики и модели на

поведение; всекидневно общуване и устна комуникация, но също така и до изследвания върху Библията, митологията, фолклора, пословиците и поговорките.

Фразеологията е един от многото знаци на колективното съзнание, индикаторина представите за *мъжественост* и *женственост*, за *мъжка(и)* и *женска(и)идентичност(и)*. Този факт провокира един бегъл, но провокиращ бъдещи проучвания gender прочит на ключови понятия, които изграждат представите ни за мъжественост и женственост. Тук вниманието е насочено единствено върху базови двойки лексеми, които съществуват с варианти *мъж:жена*, като е направено сравнение между фразеологизмите, съдържащи женския вариант, и тези, които изразяват мъжкия.

Анализът е фокусиран единствено върху фразеологичните единици, съдържащи изброените лексеми, като е използван Фразеологичен речник на български език – Ничева, Михайлова, Чолакова, 1975 г. с препратки към фразеологизми, характерни за съвременната езикова практика. Съответно наблюдението засяга фразеологични изрази, съдържащи една от нарочно подобрите лексеми в двойките *жена-мъж*; *момиче-момче*; *майка-баща*; *баба-дядо*.

Провокацията за избора именно на тези думи се базира на факта, че именно те са част от цялостните концепти *мъж-жена* – значително по-компактен, интересен проект за бъдещи търсения, национални и транснационални сравнения и съпоставки. Съпоставката им с други езици би осветлила традиционни модели и стереотипи, но също така и межкултурни различия, а историческото сравнение междуостарели вече изрази, характерни за Прехода, и такива, които се употребяват сега, е особено актуално с оглед тенденциите в съвременната езикова практика.

Езиковата картина е исторически формирана във всекидневното съзнание на даден езиков колектив, като същевременно е и отразена от езика съвкупност от представи за света или определен начин на концептуализация на действителността. Семантичните номинации и конотации, свързани с различни етапи и елементи на женствеността и мъжествеността, очертават (езиковата) картина на света, където се формира и проявява езиковият концепт *жена:мъж*. Всеки концепт се характеризира със специфична културна натовареност, съвкупност от конотации, допълнителни представи и знания (пресупозиции).

Изначалното противопоставяне *мъж – жена*, *мъжки – женски* присъства във всички култури и езици. Социалният пол е концептуална форма на социокултурно

изследване, която се противопоставя на половата слепота на традиционната историография.

Вежбицка смята, че това, което се отнася към материалната култура и обществените ритуали и норми, се отнася също към ценностите и идеалите на хората и към това как те възприемат света и своя живот в този свят. А изследователите в областта на фразеологията говорят за фразеологичната картина на света, дефинирана като антропоцентрична, маскулиноцентрична, феминистична и етноцентрична (вж. Арефиева). Тя е сформирана не само под влияние на митологичните представи, но и на християнския модел на света.

Тук бегло ще бъдат очертани рамките на концепциите за мъж и жена в българската фразеология – наличие или липса на асиметрия, която е инструмент за доминиране на половите диференцирани варианти на поведение. Ще бъде обърнато внимание на количеството, свързано с наличието или липсата на някои от лексемите в рамките на посочените двойки. Именно съгласията и разногласията, типични за различните сфери на живот, са богати на съдържание и обект на множество интерпретации.

Полът може да бъде указан директно, т.е. да се определя от структурата или семантиката на фразеологичната единица. В този случай се посочва класа на обозначените субекти – мъже, жени, хора (мъже и жени). Полът може да бъде изразен и имплицитно, чийто диапазон се състои от три концептуални сфери: мъжки, женски и междуполови (*да се почувстваш като кралска особа*) и фразеологични единици с изрично изразен пол (*да се почувстваш като кралица* и *да се почувстваш като цар*).

Значителна по обем е поредицата противопоставяния на лексикално равнище, където в опозицията първият елемент задължително означава мъжкото начало, а вторият член се асоциира с женското. Съвременните лингвисти правят редица изводи за този тип андроцентризъм на различни езикови равнища като скрита доминация на мъжкото, типична за славянските култури. В българската фразеология се откриват голям брой примери, където първата позиция е мъжка, а втората съответно женска. Неосъзнаването на структурната им организация и високофреквентната им спонтанна употреба свидетелстват за наличието на стереотипен традиционен модел: *Ти баща, ти майка; продавам/ продам баща си и майка си*. Тези примери съдържат имплицитното доминиране на мъжкото начало в концептуалната картина на света.

Не е изненадващ фактът, че в значително голяма част от българските фразеологизми може да се отбележи съществена разлика в концептуализацията на понятията *мъжко:женско*:

И керемидите се радват (казва се, когато се роди момче);

Мъжко момче, мъжка ръка, мъжка работа, ако ще е, мъжко да е.

Положителната конотация е задължителна за съчетания, съдържащи позицията мъжко, това е качествената, безспорно по-добрата позиция.

В други случаи става дума за абсолютно противопоставяне:

Мъжка му работа ↔ женска работа.

Да си поговорим по мъжки ↔ да си побърборим по женски.

Да си поговорим по женски обаче се среща и в друг контекст – превръща се в *женски глупости, бабини деветини, бабешки приказки* (бъбрене на вятъра; измислици). В тази плоскост жените говорят тривиално, неефективно, което ги отправя към безвластната позиция, която им е отредена. Жените получават одобрение, ако говорят *по женски*, но това говорене, макар и в отделни случаи да им носи полза в личен план, в публичната сфера е недостатък. Съответно, когато жените са в сферата на междуличностното общуване – домашната сфера, която в стереотипните схващания се счита за женска – те са ефективни в общуването. В публичната сфера, която се възприема за мъжка, те се оказват в неблагоприятна позиция (Мухарска 2001: 110).

Примери като *женска вяра, женски ум, женско царство, при жена в кола не секачвай* недвусмислено отвеждат към мъжкото като еталон на поведение и набор от качества, а женското като отклонение от нормата в рамките на общочовешкото, но много често и със силно изявени негативни конотации. Тези и подобни изрази ясно диференцират публична и частна сфера и/или силно разграничават специфични женски и специфични мъжки пространства (*жените/мъжете не разбират от това; това не е за жени/мъже*).

От гледна точка на количествения признак фразеологичните изрази, съдържащи *баба*, са значително повече от тези с *дядо*, дори и с *баща* в съпоставка с тези с *майка*. По семантичен признак фразеологизмите с *баба* са най-многобройни и разнородни, като могат да бъдат обединени в няколко групи, съответно свързани с:

1) бабата като извор на опит, включително обаче и с негативни конотации – *баба си знае бабината* – употребява се, когато някой постъпва, както е свикнал и не желае да се вслуша в съвети или да възприеме нещо ново;

2) женската хитрост – *баба ти госпожица ли е* – казва се на някого, който се опитва да хитрува, да шмекерува, за да се покаже, че хитрините му се разбират;

3) недоверие – *бабината му на ухо* – възклицание за изразяване на недоверие към думите на някого;

4) пренебрежение, несъгласие – *бабината ти (трънкина)* – възклицание за изразяване на пренебрежително отношение към изказано несъстоятелно мнение или несъгласие с нещо;

5) женски глупости – *бабини деветини* – невероятни неща, измислици; нелепости, глупости.

При съпоставка е очевиден акцентът върху негативните женски качества. Не е изненадващ списъкът с признаци, с които се обвързва жената. Наличен е в Библията, митологията, открива се в приказките и фолклора. В съвременната устна практика също. Подборът тук на вече излезли от употреба фразеологизми е абсолютно умишлен - за да се изведе класификацията на значенията, които съществуват и днес, но са въплътени в други думи и изрази. Това означава, че традиционните характеристики и признаци на мъжко и женско продължават да съществуват и са подменени през времето с други изрази, но със същото значение или незначително видоизменено (*бабини-деветини-женски глупости*).

Фразите с *майка(та)*, *майчица(та)* без изключение са свързани с отмъщение, нецензурни, израз са на силна отрицателна емоция. Изразите с *майко мила*, *майка плаче* се употребяват в случаи, когато сме изправени пред безизходица или трудна ситуация, а също и когато е налице определено негативно отношение.

Срещу *дядо* във Фразеологичния речник са посочени два изрази, които нямат отношение към темата (с. 301-302), срещу *баща* – четири, два от които наблягат върху репродуктивната роля в самия израз и означават качество – в първия случай *своенравен*, *своеобразен*, *вироглав*, а във втория *приказлив*, *бъбрив*.

Когато обаче става дума за разместване на мъжко-женските характеристики, те се отличават с особено силна степен на изразяваното качество и/или отношение. В потвърждение на това може е цяла редица фразеологични единици, които:

1) означават мъж чрез експлицитно изразени женски характеристики;

2) и обратното – фразеологични единици, които означават жени чрез мъжки характеристики.

Първата група носи определено отрицателен заряд, като е изразено в някои случаи силно пренебрежение – *като жена* (за мъж); *женска тетка*; *женско подкрепало*; *женска опашка* (диал. подигр. *приведен/заврян зет*); *с женско сърце* (за мъж – страхлив). Посочените фразеологизми са вече архаични, но интересното е, че техните значения се предават днес посредством модифицирани техни варианти – *абсолютна женичка*, *като жена*, *да не си жена*, *само жените ...*, класическото и често употребяваното *женчо*, както и *заврян зет* и др.

Подобно негативно отношение се открива и във фолклорните мотиви, когато мъжът изпълнява т.нар. *женски работи*: *женски Дойно (Райо)*, *женски калец* – диал. подигр. мъж, който проявява интерес и се меси в работите на жените. Аналогично днес много честа е употребата на *клюкарка* за окачествяване на мъж.

В целия набор от фразеологични единици, които имат за цел подсилване на негативния акцент, са включени в употреба характеристики, специфики и пространства, които са смятани за типично женски. Обратно - приписването на мъжки качества на жени има за цел акцент върху положителното, по-скоро отхвърляне на типично женското и доближаване до еталона, нормалното – *мъжко момиче*, *по мъжки*, *като мъж*.

Така във втората група фразеологични единици се означават жени посредством мъжки качества, като качествата задължително са положителни, достойни за уважение и признание – *мъжко момиче* е емблематичен изкривен пример в това отношение. Подобен еархаичният *мъжка Гана (Дана)*. Според Арефиева съществува асиметрия и такива фразеологизми са значително по-малко в българския фразеологичен фонд. По тази причина авторката споделя и по-общото мнение на Л. Славова, че негативните страни на човешката природа намират по-ярък експресивен израз в сравнение с позитивните. Освен това обаче силната емоционално-експресивна тоналност прозира в диференцирането на мъжко-женско: позитивно:негативно и тяхното качествено разпределяне по полов признак, т.е. емоционалността се поражда на база утвърдени стереотипни схващания за половите роли и дисциплинирани характеристики, които трябва да притежава една (истинска) жена, съответно един (истински) мъж.

Традиционната първа роля на мъжа и на жената е тази в семейството – т.е. като съпруг и съпруга, силно застъпени в българската фразеология, където изцяло изпъква маскулиноцентричността. Могат да се открият значителен брой примери, в които жената се сравнява с *мечка*, *кон*, *кобилица* – символ на активното начало и женската

власт. В същото време мъжът бива съпоставян с *опашка*, *запушалка* и подобни негативни символи. Този факт, имплицитно изразен във фразеологичните единици, показва нормата и традицията, където отклонението от обичайните стереотипи е недвусмислено заявено като неправилно.

Напр. *Жената ме възсяда като кон* – диал. за съпруг – командван съм вкъщи; *Давила ме е мечка (та)* – диал. Бил съм вече женен; *Ще играе кобилищата* – диал. За мъж – ще ме бие жена ми, ще ям бой от жена си; *ще играе метлата* – жена, която ще ме съди, ще ми заповядва; *Женско подкрепало* или *женска опашка* – диал. подигр. приведен зет; *Женски заткавалник* – диал. мъж, който обича да се навърта около жените у дома; *Жената ме води за езика* – диал. за съпруг, командван съм вкъщи (от жена си).

В същото време стереотипът на неженения мъж категорично има негативни конотации в българската фразеология. *Една – едно легло* – диал. незадомен мъж, ерген или *огорял пън* – диал. самичък, неженен човек.

В тази връзка Арефиева разграничава две групи фразеологични единици:

1) интроспективни – представени с лице и с позиция на неговия вътрешен глас (*Ще ми закачат забрадка връз капата* – диал. за мъж, който живее в дома на жена си – няма да ме почитат, няма да бъде зачитан; *Женски калец* и *женски Райо* – диал. подигр. мъж, който проявява интерес и се меси в работите на жените.

2) рецептивни – отразяват външно оценяване на лицето – *Женски Пейо*; *женска тетка*; *мамина щерка*, *мамино синче*.

Заключението на изследователката е, че фразеологизмите, които разкриват мъжката перспектива, са значително повече в сравнение с тези, които представят женската. По този начин данните за андроцентризма на всеки език се потвърждават и в българската фразеология. И тук ясно се открива моделът на семейството, подобен на народните представи, обичаи и вярвания и изначалния християнски модел, в които присъстват универсални и общовалидни качества, характерни за единия и за другия пол. Еталон за мъжественост във фразеологичната картина на света е женен мъж, който доминира и в семейството, и в социума, който може да бъде охарактеризиран с качества като активност, достойнство, сила, воля, инициатива, решителност.

Самите социални императиви *Бъди (като) мъж/жена!* имат ритуална обвързваща сила, която непрекъснато се поддържа чрез повтарянето, имитирането и цитирането на обществените норми (по аналогия на перформативните речеви актове,

където самото назоваване на действието е неговото извършване). Поради това *родът/полът* е перформативен (Butler) и може да бъде дефиниран като идентичност, изградена във времето и пространството, институционализация чрез поредица от повтарящи се стилизирани актове.

Преподаването

Въпреки че са съществена част от лексикалния запас на езика, изучаването на фразеологичните единици рядко фигурира в учебните програми по чуждоезиково обучение и традиционно не се третира обширно. Тази факт определено възпрепятства изучаващия чужд език за развитието на лексикалната му компетентност. Затова в новите европейски образователни политики се отделя специален акцент за усвояването на фразеологията, като същевременно се изтъква, че тя е един от маркерите на съвременната разговорна практика и фактор, допринасящ за функционирането на пълноценния межкултурен диалог днес.

Факт е, че без правилно педагогическо насочване, изучаващият чуждия език не може да разбере напълно или да възпроизведе фразеологичните единици. Оттук следва, че преподаването трябва да се базира най-вече на еквивалентността, тоест фразеологичните единици да се представят на базата на синтактични, морфологични и лексикални сходства на майчиния език с чуждия език (доколкото е възможно). Една от първите стъпки в тази насока е изборът на корпус на фразеологични единици. Следва трансферът на фразеологичните единици от езика-източник към езика-цел с класифициране на постигнатите резултати по видове еквивалентност. Накрая тези резултати се обобщават, като същевременно се анализира степента на еквивалентността и прилагането ѝ.

Според Карен Веласкес (University Complutense of Madrid & University of Hamburg), чиито научни интереси са моделите на изучаване на фразеологията на чужд език, корпусът се структурира по следните критерии:

- Институционализиране: Фразеологичната единица трябва да бъде включена в съвременния лексикографски каталог на изучавания език, което всъщност е презентирането на валидността на фразеологичната единица в съвременната речева практика.

- Честотата на употребата: Фразеологичната единица трябва да има висока честота в дискурса на носителите на изучавания език.

След като корпусът е избран, систематичният анализ между езика-източник и езика-цел определя структурните сходства и разлики.

- Трансферът на фразеологичните единици от езика-източник към езика-цел се осъществява на два етапа:

Семасиологичният етап (от знака към обозначеното) включва отбелязването на значението на всяка фразеологична единица в езика-източник.

Ономасиологичният етап (от обозначеното към знака, тоест възпроизвеждането на обозначеното в езика-цел) – на всяко отбелязано значение се дава израз в езика-цел.

С тази двуетапна процедура, фразеологичната единица в езика-източник се свързва със семантичен еквивалент в езика-цел.

- При трансфера на фразеологичната единица към езика-цел се определят и различните степени еквивалентност, в които се намират разглежданите фразеологизми.

В изследването е представен корпус на фразеологични единици от джендър перспектива, който на първо място е създаден по гореизложените критерии.

Иновацията в случая е, че чрез спецификацията си (джендър перспектива) на практика той доказва своята ефективност и приложение, регистрирани в значителния брой успешно проведени анкетни проучвания.

КОРПУС НА ФРАЗЕОЛОГИЧНИ ЕДИНИЦИ ОТ ДЖЕНДЪР ПЕРСПЕКТИВА

Фразеологичен речник 1974 г. К. Ничева, С. Спасова–Михайлова, Кр. Чолакова

Баба дяда забравила. – Употребява се за изразяване на недоверие към отговор на деца, когато твърдят, че са забравили да ядат.

Баба знае и друга уличка. /диал./ – Употребява се при подчертаване, че може да се намери и друг начин, за да се постигне нещо.

Баба Неда не му гледа. /диал./ – Употребява се, когато някой не проявява придирчивост и приема всичко без да избира.

Баба си знае бабината. – Употребява се, когато някой постъпва, както е свикнал и не желае да се вслуша в съвети или да възприеме нещо ново.

Баба стая каил и за гнили круши. /диал./ – Употребява се, когато някой е готов да приеме нещо какво да е, без избор.

Баба ти госпожица ли е. – Казва се на някого, който се опитва да хитрува, да шмекерува, за да покаже, че хитрините му се разбират.

Баба ти. – Възклицание за изразяване на недоволство, че нещо не става, не се извършва.

Бай Ганьо. – Прост, недодялан, хитър и недоверчив човек; дебелак, простак.

Бай, бабо, за бълхи. – Употребява се, когато някой говори излишни приказки, след като се е случило нещо неприятно.

Барабар Петко с мъжете. /ирон./ – Употребява се, когато някой се заема да извърши нещо наред с другите, бз това да е по силите му.

Барон ефенди /султан без гащи/. – За сиромаш, който се големее.

Баща ми искам да кръщавам. – Самонадеян съм и се опитвам да поучавам по-опитните от себе си.

Баща ми ме пиан правил. – Не слушам никого; вироглав и своеобразен съм.

Баща ми ме правил на воденица. – Обичам много да приказвам; много бърбив съм.

Баща му няма врата. /неодобр./ – Употребява с, когато някой влиза някъде, без да затваря вратата.

Башин и майчин син /Майчин син/. – Силен физически и безстрашен, смел, решителен човек, юначага.

Беззъба баба орех опекла. /диал., ирон./ – Употребява се, когато някой е направил нещо, от което не може да се възползва.

Бързам като поп за порязаница /порязаници/. /диал., ирон./ – Нямам търпение, крайно нетърпелив съм за нещо, намирам за нещо да се свърши по-бързо.

Бързам като попадия в плевник. /диал., ирон./ – Проявявам нетърпение за нещо, премирам за нещо да се свърши по-бързо.

Бързам като пале пред майка си. /ирон./ – Проявявам нетърпение, като прибързвам да кажа нещо не добре обмислено, или да извърша нещо.

В Адамово облекло. – за мъж – съвсем гол.

В Евино облекло. – за жена – напълно гола.

Вземам дете от майка. – Изпечен крадец съм.

Видяла те майка ти на бяла кобила. – Казва се на някого, който се намесва в разговор, без да е осведомен или без да го питат. /От родител, роднина, близък, попечител, настойник към детето/.

Викам баба да води кривулако. /диал./ – Възлагам някаква работа на съвсем неподходящ човек.

Вред те търсих, попе, саде у вас не ходих. /диал., ирон./ – Казва се на някого, който е извършил много работа, но не е свършил най-главното.

Всичко завършва чичо Мито /диал, ирон./ – Казва се на някого, който много се хвали, а нищо не върши.

Всичко Мара втасала. /ирон./ – Употребява се, когато някой върши нещо съвсем излишно, ненужно, когато други важни неща не са му в ред.

Вуйчо владика имам /нямам/. – Близко влиятелно лице, на чиято подкрепа може да се разчита за постигане на нещо.

Вържи попа, да е мирно селото. – Употребява се като съвет, напомняне към някого да се справи с най-главния виновник, за да няма неприятности.

Въртя се като калайджийка – За жена, непостоянна и вятърничава.

Галено дете. – Човек, обграден с особено внимание и почит; привилегирован човек.

Генерал без армия. Генерал без войска. /подигр./ – Човек, който иска да ръководи, да управлява някакъв колектив, а няма налице нито един подчинен.

Гений без мозък. /ирон./ – Посредствен човек с много високо мнение за себе си.

Генко Гинкин. – Съпруг с мекушав характер, който не може да прояви никаква инициатива, във всичко слуша жена си и ѝ се подчинява.

Гледай си, Гано, Бъдния вечер. /диал, грубо/ – Казва се на някой, който проявява излишно любопитство и се меси в чужди работи.

Годя за черноземска дъщеря. /диал./ – Погребвам млад момък.

Годя за черноземско юначе. /диал./ – Погребвам младо момиче.

Гоня Михаля. – Полагам напразни, безрезултатни усилия, нищо не мога да постигна.

Господ високо, цар далеко. (Бог високо, цар далеко). – Употребява се за подчертаване, че няма кой да помогне някому, който е изпаднал в тежко положение

Господ не е скитач, ами събирач. – Употребява се, когато добър мъж се ожени за нескопосна жена.

Гюро Михайлов. – Човек, който се жертва безсмислено, който проявява криворазбран героизъм.

Дай си, мъжо, жената, а ти забий в гората. (Дай си, мъжо, жената, а ти иди в гората). – Употребява се, когато някой дава нещо нужно /хляб, пари и под./, а той остава да тегли, да се мъчи без него.

Дал Кольо, взел Кольо. /ирон./ – Употребява се, когато някой не е спечелил нищо от нещо.

Дама на сърцето. /книж./ – Любима.

Даскал праскал. /диал./ – Бърборко, празнодумец.

Девет братя с една риза. /диал./ – За голяма сиромашия.

Деветоумна Мара. – Жена с непостоянен характер.

Дете в майка заплака. (Дете в майка ще заплаче). – Положението става /ще стане/ много тежко, лошо поради жестокостите, зверствата на някого.

Дето всички, там и гол Ахмед. – Употребява се, когато някой иска да изтъкне, че ще действа и той като всички, че няма да се дели от мнозинството. /За колектив от работници и/или служители и един от тях се изтъква/.

Диря си майстора. – Постъпвам така, обикновено неразумно, че става необходимо да си получа заслуженото, да се справят с мене.

До пладне Илия, от пладне Алия. /диал., ирон./ – Все един и същ.

Добре ми е като зет на къща. – Зле ми е, в лошо положение съм.

Добре ми е като цар връз самар. /ирон./ – Зле ми е, в лошо положение съм.

Доде баба привтаса и сватбата сколаса. – За много бавен, муден човек.

Доде баба привтаса и сватбата сколаса. /диал./ – За много бавен, муден човек.

Дойде умът, ама си пойде кумът. /диал./ – Употребява се в случаи, когато някой се вразуми късно, след като вече е загубил нещо.

Докога, куме, до кой ден. /диал./ – Казва се на човек, който нищо не дава, а само обещава.

Дошли са ми братята. /диал./ – Гневя се, лютя се.

Дразни ме Панчо. (Блазни ме /стегнал ме е/ Панчо). /диал./ – Искане ми се да направя нещо лошо.

Друга не е родила, освен Мара – Васила. /диал., подигр./ – За жена, която постоянно изтъква своето дете и неговите качества.

Другар съм с Михалко. /диал./ – Не съм съвсем ноормален, безумен съм, луд съм.

Дължа на Михаля. (Имам да плащам на Михаля.) – Не съм съвсем нормален, безумен съм, луд съм.

Дървен девер /диал./ – Гроб.

Дървен философ. /пренебр./ – Човек, който разсъждава съвсем глупаво и обикн. само приказва, а нищо не върши..

Дяволска унука. /диал./ – Голям хитрец

Дядо Иван. – Русия в представата на българина като спасител, освободител от турското робство.

Дядо попе, видя ли ме комках ли се. /диал., подигр./ – Употребява се, когато някой неуместно пита другите за нещо, което се отнася само до него и той трябва да го знае.
Евина дъщеря. – Жена.

Една булка на мъж ще иде. /диал./ – За нещо, което става много бавно.

Едно си баба знае, едно си бае. /диал./ – За човек, който върши нещо, както си е свикнал, както може, както умее.

Еня баба за дяда еня. /пренебр./ – Употребява се, за да се подчертае, че някой съвсем не го е грижа, нехае за нещо.

Жена ми ми налага калпака. (Жена ми ми носи калпака). – За съпруг – командван съм вкъщи от жена.

Жената ме води за езика. /диал./ – За съпруг, командван вкъщи от жена си.

Жено врачанска. – За изразяване на пренебрежение, възмущение, укор /употребява се като обръщение към някого и по-рядко към нещо/.

Женска богородица. /диал., подигр./ – Мъж, който обича да приказва с жените, да ги задява.

Женска тетка. /подигр./ – Мъж, който цял ден седи вкъщи.

Женски Дойно. Женски Райо. /диал., подигр./ – Мъж, който проявява интерес и се меси в работите на жените.

Жива е свекърва ти. /диал./ – Употребява се, когато някоя жена отиде в чужд дом и завари домашните, че ядат на трапезата.

Жива книга, баче Добре. /диал./ – За някой, който умее да говори, разказва хубаво, последователно, умно.

Жлеб тече, жената ражда. /диал./ – Много съм зле, съвсем съм отпаднал и скоро ще умра.

За пред кума. / диал./ – Какъвто трябва, какъвто подобава, приличен, хубав.

Заведи го при попа да му чете молитва. /диал./ – Полудял е.

Загрижила се попадията, че израсла на попа брада. /диал., подигр./ – Употребява се, когато някой напразно се тревожи за нещо излишно.

Загубила си булката бравата зад вратата. Загубила си булката черяслото зад вратата.
/ирон./ – Употребява се, когато някой казва, че е загубил нещо, а то се намира, където му е мястото.

Заловила се царската дъщеря за /на/ работа. /ирон./ – Употребява се за човек, който се е заел с непривична за него работа и е пострадал леко при нея.

Заминавам /замина с девер. /диал./ – Подкарват ме под стража.

Зарекъл се поп да не реже големи порязаници. /диал, ирон./ – Употребява се като израз на съмнение, недоверие към някого, който казва, че ще се откаже от нещо, което е присъщо, характерно за него.

Заспал Дейко, втресло го. (Умрял Дейко, втресло го). /диал./ – Употребява се, когато някой не може да пее, няма глас, а пее.

Заспала света Неделя на света Петка на скута. /диал./ – Употребява се, когато някой не може да пее, няма глас, а пее.

Златна така под корито. – Употребява се, когато малката мома /подявката/ е по-хубава от сестра си.

Знае Аврам де зимуват раците. – За хитър, практичен човек, който умее да се нарежда и да извлича лична облага от обстоятелствата.

Знае се, че Кръсто е кръстен човек. /диал./ – Казва се за човек, който говори за общоизвестни неща /като предупреждение да не говори повече/.

Знае Станка де има круши. /диал./ – За хитър, практичен човек, който умее да извлича полза от обстоятелствата.

Знаеш ли, попе, да свириш. /диал./ – Употребява се, когато някому се случи нещо лошо, сполети го зло.

Зъл гений. /книж./ – Подбудител, подстрекател към зли, лоши дела.

И аз съм от майка роден. – И аз се нуждаю от човешко отношение, трябва да ме зачитат.

И баба знае. – Употребява се, за да се изтъкне, че за всеки е лесно да извърши някаква работа при дадени обстоятелства.

И баща си за пара продава. /диал./ – Много е алчен, сребролюбив, няма нищо свято за него, безскрупулен е.

И глухият цар го е чул. – Употребява се за нещо, което е известно на всички, за което знаят всички.

И мен/е/ ще майка ожени, и аз ще си доби булчица /диал./ – Употребява се, за да се изрази, че лицето, което говори, очаква настъпването на щастливи дни или някакъв успех, сполука.

И мене ме е кум кръщавал. /диал./ – И аз се нуждая от човешко отношение, от зачитане, и аз съм човек.

И мене ще майка ожени, и аз ще си доби булчица./диал./ – Употребява се, за да се изрази, че лицето, което говори, очаква настъпването на щастливи дни или някакъв успех, сполука.

И наш Петко с мъжете и отрепка му на пояса. (Барабар Петко с мъжете). /ирон./ – Употребява се, когато някой се заема да извърши нещо наред с другите, без това да е по силите му.

И попадия по толкова шава. – Употребява се, за да се омаловажат някои слабости, недостатъци.

И тебе мама ще види. /диал./ – Казва се на онзи, който се присмива някому, като предупреждение да не се присмива, защото може след време и той да стане за присмех.

И ти ли, Бруте, сине мой. /книж./ – Употребява се като изпълнен с болка укор към някого, който е извършил предателство, изменил е на приятеля си или на човек, на когото е много задължен.

И той Радойлев син. /диал./ – Упорит, своеглав човек.

И циганката позна, че съм хаджийка. /диал, подиг./ – За суетна, тщеславна, надута жена.

И я съм учил при даскал Лука. /диал./ – И аз разбирам малко нещо. В 3 л. – Он са учил при даскал Лука. – Прост е, нищо не разбира.

Идвам като челебия, отивам си като брантия. /диал/ – Отивам някъде наперено, самоуверено, гордо, а се връщам посрамен.

Иди да си вземеш парите от даскала, който те е учил. /ирон./ – Не знаеш, твърдиш неверни неща, макар да мислиш, че много знаеш.

Изгори Павла, та посипи Петра.

Изгубена Станка. /ирон./ – Смотан, разсеян, завеян човек.

Испаднал германец. 1. Човек, който е изгубил състоянието си и живее в нужда, обеднял човек. 2. Човек с окаян външен вид, развлечен, неспретнат, зле облечен.

Испаднал майци из ръце. /диал./ – Нещастен, злочест, онеправдан.

Изпросвам дете от майка. /диал./ – Крайно настойчиво, досадно моля за нещо и успявам да получа и невъзможното.

Имам да давам на Михалко от Пещера. /диал./ – Не съм съвсем нормален, безумен съм, луд съм.

Имаш много здраве от арменския поп. – 1. Не си прав, съвсем не е така. 2 Няма да стане така, както ти мислиш.

Инженер по улиците. /ирон./ – Безделник, празноскитащ се.

Йола, Мара и камшик Тодора. /диал., ирон./ – Неразделни приятелки.

Кажи, дядо попе, аз комках ли се. /диал., подигр./ – Употребява се, когато някой неуместно пита другите за нещо, което се отнася само до него и той трябва да го знае.

Казвам на дякона, а той на клисаря. /диал./ – Употребява се, когато карат някого да свърши някаква работа, а той я прехвърля на другиго.

Какви ли сватове още ще ми води. /диал./ – Какви ли незаслужени неприятности ще трябва да изпитам, да изживея от някого.

Какво сънува баба не казва, друго казва. /диал./ – Употребява се, когато някой извърта истината, като обяснява фактите според своята изгода.

Както го майка родила. – Съвсем гол.

Какъвто Нешко, такъв и Обрешко. (Какъвто Павел, такъв и Петър). /диал./ – За хора с еднакви недостатъци.

Камшик Тодора. – Висока, дълга жена.

Каталански син – Развратен и жесток младеж /обикн. в обръщение/.

Като баба Марта, начумерил съм се, наежил съм се. – Много съм се начумерил, наежил

Като булка без дар, шетам. /диал./ – Усърдно, старателно /шетам/.

Като заклан турчин, спя. /диал./ – Много дълбоко, непробудно /спя/

Като зъбите на баба ми. – За нож, който е много тъп.

Като казак /нарязвам се/. Много /се нарязвам, се напивам/.

Като калайджия, въртя се. – Постоянно, непрекъснато /се въртя/.

Като касапин, гледам. – Кръвнишки, страшно /гледам/.

Като катунарка. (Като циганка). – За жена – много лъже.

Като катунин /лъжа/. – За мъж – много лъжа.

Като кифладжия, излагам се. – Много се излагам

Като Мемиш паша /навесил съм се/. – С много ордени, часовник и др. /съм се навесил/.

Като паша. – Охолно, самовластно.

Като пееш, Пенке ле, кой ли ми те слуша. /ирон./ – Употребява се, за да се изрази пренебрежение, презрение към мнението, желанието, съветите на някого.

Като поп на задушница, нарязвам се. – Много се напивам.

Като поп. – Небръснат, брадат.

Като попов син ям. /диал./ – Много, лакомо ям.

Като поповата дъщеря на задушница, наяждам се /нахранвам се/ Още: Като попско дете на задушница.

Като сиамски близнаци. – Неразделни приятели.

Като сираче на служба, наяждам се. /диал/ – Много, до насита /се наяждам/.

Като слепец без тояга. (Като сляп без тояга) /ходя/. – Като се препъвам, спъвам /ходя/

Като снаха и свекърва, живеят. /диал./ – Не много добре, в постоянни кавги /живеят/.

Като цар /живея/. – Охолно и безгрижно, в разкош живея.

Кисел като арнаутин. /диал./ – 1. Много избухлив, сприхав. 2. Много сърдит.

Кисел като турчин през /на/ Рамазан. /диал./ – Много сърдит, ядосан.

Кога ли стана кюмюрджия, кога ли му ръцета почернях.

Кога на късето пораснат мустаци. /ирон./ – Никога /за подчертаване, че нещо няма да се осъществи/.

Кога си дойдат евреите от хаджилък. /диал., ирон./ – Никога няма да стане нещо.

Кога стана въглищар и кога му почерня врата.

Когато тато и мама ме съдеха, аз гледах кучето, като се поще.

Когато се върне баща ми от гроба. /ирон./ – Никога /употребява се, за да се подчертае, че е изключено някой да се върне/.

Когато тато и мама ме учеха, аз ловях мухи.

Когато чумата върне на майките децата. /ирон./ – Никога /за подчертаване, че нещо няма да се осъществи/.

Кой те пита бръснат ли е владиката /бръсне ли се владиката/.

Кой те пита бръснат ли е кадията. (Пита ли те някой бръснат ли е кадията). /подигр./ –

Защо се бъркаш в чужд разговор, в чужда работа, не се намесвай, когато не те питат.

Кой ще изпъди воденичаря. – За човек, който яде много и остава подир всички на софрата да яде.

Койчо от Койнаре с кривото магаре. /шег./ – Неизвестно кой /употребява се като отговор на въпроса „кой”, когато запитаният не иска да отговори направо, или не знае/.

Колко знае дядо, толкоз хоро скача. /диал./ – За човек, който върши нещо както си знае, както може, както умее.

Копринена жена с вълнен мъж. /диал./ – Казва се, когато мъжът е по-прост от жена си или пък е неучен, простак.

Кръстен турчин. /диал./ – Християнин, но много лош, проклет човек.

Къде е Илия на кирия. (Къде е Киро на кирия; Де го Киро на кирия). – За подчертаване, че няма никаква сметка, никаква полза, изгода от някаква работа.

Кюра и Мара. /диал./ – Всякакви, и поканени и непоканени.

Луда Кояна. Луда Пройна. – Силна, сърцата, бойка жена.

Лъжливото овчарче. – Човек, комуто никой не иска да повярва, при все че казва истината, защото преди това неколkokратно е бил заловен в лъжа.

Майка му мечка. – Възклицание за израз на силно чувство – радост или недоволство.

Майка му стара. /груб./ – Възклицание, обикн. за израз на неприятно чувство – яд, недоволство.

Майка на ротата. /пренебр., ирон./ – Фелдфебел.

Майка плаче. /пренебр./ – Некадърен или негоден, който не го бива никак, никакъв.

Майката ще разгоня. /Майката разгоних/.

Майката ще разкатая. /Майката разкатах/.

Майката ще разплача. /Майката разплаках/. /някому/ – Грубо. Ще отмъстя /отмъстих/ жестоко за някого /в бъд. вр. обикновено при закана за жестока разправа/.

Майките ни на едно слънце са сушили ризите си. /ирон./ – Не сме никак близки, не сме роднини.

Майстор Груьо. /ирон./ – Човек, който се старае да направи нещо, но не му се отдава.

Мамин Гъргалчо. /диал., подигр./ – Употребява се, когато някой страда за бъдещи, неслучили се беди.

Мамин син. Мамино синче. /пренебр./ – Разглезен и разхайтен човек /обикн младеж/, който не умее да се справя с трудностите в живота.

Мари жени, видяхте ли ме комках ли се.

Мари люде, видяхте ли ме комках ли се.

Мачкина душа. /диал./ – Женско дете, дъщеря.

Мека Гана.

Мека Мария.

Метнал съм се на майка си. /диал, ирон./ – Къосе съм.

Милостива Гана. – Мекушав и отстъпчив човек.

Минало покрай кадията. /диал., – За ястие – опушено, окадено е.

Мокри Иван /диал./ – Пияница, който обикн. се и понапикава.

Мома под корито. – Девойка, която не може да се ожени, защото има по-голяма неомъжена сестра или по-голям неженен брат.

Момата троши паниците. /диал./ – Момата иска да се жени.

Моя и негова майка жени. /ирон./

Моя майка и негова на една река си прали ризите.

Моя майка и негова на едно слънце си сушили дрехите.

Моя майка и негова от две жени деца. /ирон./ – Не съм никакъв роднина на някого.

Мъжка Гана.

Мъжка Дана.

Мъжка Дойна.

Мъжка Драгана.

Мъжка Райка. – Жена с груба външност, буйна и с груб характер; мъжкарана.

Мълчете да каже наш Иван. /диал., ирон./ – За човек, който преваря да каже той, когато другите говорят.

Мъча се да изкарам от две баби мома. / ирон./ – Полагам безполезни усилия за нещо неосъществимо.

На калугеро децата заплакали. /диал, ирон./ – Употребява се, за да се подчертае, че някой не го е грижа за нещо, че не се е разтревожил.

На кой ли цар на времето. /ирон./ – Неизвестно кога, не се знае кога ще стане нещо /обикн за нещо, което се мисли, че никога няма да стане.

На краставичар краставици продавам.

На нероден Петко капа сошили.

На света Петка в трънето. /диал., ирон./ – Неизвестно къде.

Навсякъде те търсих, дядо попе, само у вас не ходих. /диал., ирон./ – Казва се на някого, който е извършил много работа, но не е свършил най-главното.

Навързвам се/ Навържа се на врата на някого. /диал./ – За жена–принудително заставям някого да се ожени за мене, натрапвам му се за съпруга.

Наговарям ти, щерко, секвай се, снахо. / диал./ – Употребява се като намек за нещо, обикн. неприятно за този, за когото се отнася.

Найдох си майстора. /Ще си найда майстора/.

Накокошинил съм се като цар Перушан. /диал./ – Много съм горделив.

Намерила баба хапано, ами иска и щипано. /диал., ирон./ – За човек, който иска много, без да заслужава и това, което има.

Намерила булката брадвата зад вратата.

Намерила булката метлата зад вратата.

Намерила булката секирата зад вратата.

Намерила булката черяслото зад вратата. /ирон./ – Употребява се, когато някой казва, че намерил нещо, а той го е взел оттам, където му е мястото..

Направила съм се воденичарска дъщеря. /диал./ – Напудрила съм се, набелила съм се.

Нарекла се баба за бърдо. /диал./ – Употребява се, когато някой отиде някъде само за да направи някоя пакост.

Научил се поп на варен боб.

Научил се поп на джуркан боб.

Научил се поп на пражан боб.

Научил се попец на джуркан бобец. /диал., подигр./ – Употребява се, когато някой е свикнал на нещо хубаво, а трябва да се откаже, да се лиши от него.

Научила се попадията как да посреща владиката. /диал, ирон./ – Употребява се, за да се подиграе някой, който се е научил да върши нещо, което всъщност е постоянното му занимание.

Нашла баба, та зашла. /диал./ – За човек, който се е самозабравил, недоволен е от това, което има и иска повече, без да го заслужава.

Нашла булката брадвата зад вратата.

Не /недей/ учи баща си как се правят деца.

Не е прела баба.

Не е прела майка ми. /диал./ – 1. За някого – съвсем не ми е мил някой, не ми е близък, та да го жалия, да ме е грижа за него. 2. За нещо – никакъв труд не съм положил за нещо, нищо не ми струва.

Не са ми на едно място всичките братя.

Не са ми накуп всичките братя. /диал./ – Не съм весел.

Не трае баба да духа хляба. /диал./ – За нетърпелив човек, който не може да изчака и бърза да действа.

Не учи баба как се дете баби.

Не учи дяда си попа как се деца кръщават.

Не учи старец да мъти яйца.

Не учи старец да прави деца.

Не учи старец как се кози пасат. /диал., ирон./ – Употребява се, когато някой дава съвети на човек много по-опитен и по-обигран от него, който по-добре знае как трябва да постъпи.

Не ходи Мара сама на бара. /диал./ – Казва се, за да се изтъкне, че някой е опитен, че не върши нещо, което не трябва да се върши.

Не ща попа, че тропа. /диал., ирон./ – Употребява се, когато някой без причина отказва да направи нещо.

Не ща, куме, печено прасе. – 1. /диал., ирон./ – Казва се на човек, комуто предлагат някакво ядене, а той от срам се отказва от него. 2. /ирон./ – Употребява се за човек, който се отказва поради неудобство, срам от нещо, което видимо желае.

Не ще Генчо пушка. Не ще Ненчо пушка. – 1. Употребява се, когато някой отказва да се заеме с някаква работа, която може да му донесе неприятности. 2. Употребява се за човек, който се отказва поради неудобство или други причини от нещо, което видимо желае.

Не ще кум печена кокошка.

Не ще Манго печено агне.

Не ще Манго печено прасенце. /ирон./ – Употребява се, когато някой лицемерно заявява, че не харесва и не желае нещо, което всъщност желае, но не може да го постигне или да го има.

Не ще се върнат сватове. Ще се върнат сватове. /диал., ирон./ – Няма да ми се развали работата, няма да ми попречат, ще успея.

Не щяла кумицата, а облизала паницата. /диал., ирон./ – За неискрен и алчен човек, който се преструва, че не иска нещо, а същевременно най-много се ползва от него.

Неверен Тома.

Неверник Тома. /книж./ – Човек, който мъчно може да бъде убеден в истинността на нещо и за всичко иска сам да провери.

Нероден Петко, купили му капа.

Ни с бога, ни с прилика. /диал./ – Нещо необикновено.

Ни царю харач, ни богу колач /диал./ – Казва се за човек, който нищо не работи и е безполезен за обществото.

Няма го майстора. – Няма да стане така, няма да се случи така, не съм съгласен така да стане, не може.

Нямала си баба белица, купила си прасенце.

Нямала си баба белица, та си купила козица. – Употребява се, когато някой придобие, купи, заеме се с нещо, без което би могъл да мине и което му струва големи грижи и неприятности.

Нямам дете, нямам коте. – 1. Бездетен съм. 2. Сам съм, не съм обвързан със задължения, грижи.

Нямам ни дете, ни коте.

От дядо Адам и Ева.

От дядо и от баба.

От дядово адамово време.

От стар баща син.

От стар баща чедо. – Много хитър, опитен.

От стари люде деца. – Много хитри, опитни.

От чукал дядо. – От много отдавна, от много стари времена.

Още детето не се е родило, Иванчо го кръстили.

Още Иванчо нероден, шапка му шият.

Още Петко нероден и шапка му шият.

Още Петко нероден, шапка му шият. /диал., ирон./ – Употребява се, когато предварително се правят приготовления и се кроят планове за нещо съвсем несигурно, за което не се знае дали ще се осъществи.

Още ям хляба на баща си. – Не съм годен за самостоятелен живот, малолетен съм.

Песи син.

Пита болника иска ли дюшек. – Употребява се като отговор на неуместно зададен въпрос при предлагане на нещо за ядене или пиене.

Пита ли те някой бръснат ли е кадията.

Пита ли те някой кога е мъжки петък.

Пищи баба за тояга. – Употребява се когато някой постъпва така, че заслужава бой.

По царски. – Много богато, в разкош и безгрижие.

Под чехъл съм. – За мъж – намирам се в пълно подчинение на жена си, за всичко я слушам.

Поп без калимавка. /диал. ирон./ – Човек, който няма най–потребното нещо
/обикновено се отнася за най–необходимите от покъщнината на българина – менци,
паници, кобилица и др./.

Последният мохикан. – Представител на измиращо поколение или изчезващ тип /от
заглавието на романа „Последният мохикан“ от Фенимор Купер, 1826 г./.

Потурчил се пашата – Съвсем не се е случило нещо необикновено, необичайно.

По-черен от дявола. – Много лош, изключително зъл и лош.

Прав като Ован куция. /диал. ирон./ – крив, изкривен.

Прав като от майка роден. /диал./

Прав като светец. /диал./ – невиновен, невинен.

Право ти куме в очи. – Без заобикалки и уговорки, направо, открито и смело, прямо.

Правя се на американец. – Преструвам се, че не разбирам нещо.

Правя си устата като габровец за бой.

Правя си устата като габровец за дрянова тояга. /диал./ – Недвусмислено и грубо
подсещам какво желая.

Празна Мара тъпан била. – За празни приказки, от които няма никаква полза или на
които никой не обръща внимание.

Преди Адама. – Много отдавна.

Пременил се Алия, погледнал се – пак в тия. – Употребява се, за да се подчертае, че не
е станала никаква промяна у никого или в нищо, тъй като само външно се е изменил, а
истинската му същност си е останала същата.

Пременил се Илия, погледнал се – пак в тия.

Припкам като поп на задушница.

Припкам като поп на кръщение.

Продавам майка си и баща си. – Не се спирам пред нищо за постигане на целта си, като
си служа и с непозволени методи, безскрупулен съм.

Проклинам /прокълна/ майчиното си мляко. – Горчиво съжалявам за нещо, за
постигналата ме беда.

Прокопсал съм като цар връз самар. – Зле ми е, в лошо положение съм.

Промятам се като Настрадаин ходжа у чаршаф. /ирон./ – Нищо не върша, или върша
безполезни неща.

С женско сърца. – За мъж – страхлив.

С черен /чер/ повой ме е повила майка ми.

С черен /чер/ пояс ме е повила майка ми. – Много съм нещастен, нямам късмет, имам злочеста участ.

Сама мома дома дошла. – За неочаквана изгода, сполука.

Сбрали са се Кюра и Мара. – Употребява се за лоши, недобри хора, които са се сприятелили.

Синко Гъргалчо. //диал, подигр./ – Употребява се, когато някой страда за бъдещи, неслучили се беди.

Сламен вдовец. – Мъж, чиято съпруга временно отсъства.

Сламена вдовица. – Жена, чийто съпруг временно отсъства.

Снаха ми Гюрга от Бутроинци. /диал., подигр./ – Неизвестно кой /употребява се като отговор на питането „кой е?“, когато запитаният не знае или не иска да отговори направо/.

Станал съм арменски поп. – Постоянно идват хора при мен със свои грижи и болки да ми се оплакват, без да мога с нещо да им помогна.

Стани, куме, кумицата да седне. /диал., ирон./ – Употребява се, когато някой по-млад или по-долен по чин взима по-добро място или си осигурява по-добро положение в присъствие на по-стар или по-горен по чин от него.

Стар е на баща ти вола. – Употребява се като сърдит отговор, когато са казали на някого, че е стар.

Стари са на баща ти воловете.

Стегнал ме е Михаля.

Стегнал ме е Панчо. – /диал./ – Иска ми се да направя нещо лошо.

Стисни ме, Еленке, да кихна. /подигр./ – Употребява се, когато някой много се хвали или много се превзема.

Сърдит Петко. /подигр./ – Човек, който много лесно и често се сърди /употребява се обикновено, когато някой се сърди и отказва да вземе нещо, което му дават, с което го канят/.

Така /тъй/ знае дядо, така /тъй/ плаши децата. – Казва се обикновено в отговор при забележка, че някой не върши никаква работа както трябва, а както е свикнал.

Така /тъй/ и баба знае.

Така баба знае, така бае.

Така Драган знае, така деца плаши.

Така знае дядо да бае.

Така и снаха ми Гюрга знае. – Като възклицание, с което се подчертава, че някаква работа е извършена по лесен, хитър начин.

Така ще си го поръси попа. /диал., ирон./ – Ще си остане без да се завърши, без да се доизработи.

Те ти /туй-то/ булка Спасовден. – Възклицание за изразяване на неприятна изненада от нещо неочаквано.

Те ти, куме, кумство. – Употребява се, когато се разделят стари дългогодишни приятели, когато се разваля стара дружба.

Те, мъжо, вретено. /диал.,подигр./ – За мързелива жена, която си дава вид, че работи.

Тебе думам, свахо, усещай се, зетьо. – Употребява се като намек за нещо, обикновено неприятно за този, към когото се отправя.

Тебе думам, дъще, сещай се, снахо.

Тебе думам, свекърво, усещай се, снахо.

Тепърва баба за /на/ дърва. /диал., ирон./ – Употребява се, за да се подчертае, че вече е неуместно и смешно да се направи нещо.

Ти баща, ти майка. – Употребява се при настоятелна молба към някого за помощ или подкрепа.

Ти ли си най-умния на майка си и на баща си. – Употребява се като реплика за изразяване на несъгласие с някого, който е направил неприемливо за другия предложение или е изказал несъстоятелно мнение.

Това, дето го няма, и царя не го яде. – Казва се като израз на примирение в случай, когато нещо не може да се намери, няма от него и нищо не може да се направи.

Трайко да ти е името. – Мълчи си, не продумвай нищо, не издавай тайната.

Трепери ми ръката като на чифутин. /диал.,подигр./ – Скъперник съм, свидлив съм.

Трянкa-флянкa, баба Станкa. /диал., пренебр./ – Празни думи, празни приказки.

Тъй знае баба, тъй бае. – За човек, който върши нещо както си е свикнал, както може, както умее.

Търся си майстора. – 1. Постъпвам така/обикн. неразумно/, че става необходимо да получа заслуженото, да се справят с мене. 2. Изисква опитна ръка, умение, за да бъде направен добре. /само в 3 л./

У баща си врати видял ли си.

У момини тъпан бие, у момкови хабер нямат. /диал./ – Употребява се, когато някой очаква внимателно посрещане и големи почести, а посрещачите го приемат равнодушно.

У събота, кога взема у евреите. /диал./ Никога / – Употребява се, когато се отнася до плащане на дълг.

Улови слепеца, та му извади очите. /ирон./ – Употребява се, когато някой се заема или се е заел с нещо невъзможно, безсмислено и нищо не може да направи.

Уловила се царската дъщеря за /на/ работа /ирон./ – Употребява се за човек, който се е заел с непривична за него работа или изобщо с някаква работа и е пострадал леко при нея.

Умря Марко, остана Трайко. – Употребява се, когато трябва да се изтъкне, че няма повече изгода от нещо, че не може повече да се ползва нещо.

Француз акълия. /диал., ирон./ – Човек, който взема отношение по всички въпроси, многознайник

Хаджия да станеш. Във 2 и 3 л. – Да забогатееш.

Халал ти майчиното мляко. – Възклицание при одобрение постъпките или качествата на някого.

Халваджията за бозаджията. – Възклицание при неодобряване на взаимното поддържане на хора с еднакви интереси и недостатъци.

Хвани босия, та му събуй опинците. /ирон./ – Употребява се, когато не може да се получи, вземе нещо от някого, защото и той го няма.

Хващам/хвана с едно дете много кумове. – Постигам нещо голямо, значително с малко усилия.

Хващат ме/хванат ме братята. Изпадам в силно раздразнено състояние, силно се разгневявам, ядосвам се, разсърдвам се много.

Хващат ме /хванат ме майките. /диал./ – Полудявам, побърквам се.

Ходя като недарена сваха. /диал./ – Много съм недоволен, сърдит и намръщен.

Ходя като ой Мара. /диал., неодобр./ – Скитам се, шляя се без работа.

Ходя като сватя без дарове. /диал./

Ходя като селски капзамалин. /диал./ – Държа се надменно, надут, горделиво.

Цар ми е до коляно. /диал./ – Много съм радостен.

Цар на земята, бог на небето. – Употребява се за подчертаване, че някой е изпанал в тежко положение и няма кой да му помогне.

Цар съм на жабите. /диал, ирон./ – Никакъв не съм.

Ще бодна майстора си за пояса. /Боднах майстора си за пояса/. /диал./ – Ще намина /наминах/ по умение този, който ме е учил.

Ще видим кой е кум, кой стар сват. /Да видим кой е кум, кой стар сват/. Ще стане ясно кой какво заслужава /употребява се като закана, че някой ще бъде наказан, отмъстен/.

Ще вляза като у бабини си. /диал./ – Лесно ще ми се уреди работата, няма да срещна пречки.

Ще дойде баба за огънче. – Казва се някому при отказ на някаква услуга, като закана, че и на него няма да услужат, като поиска нещо.

Ще дойде Пена за огън, тури-щем ѝ въгленче. /диал./ – Казва се някому при отказ на някаква услуга като закана, че и нему няма да услужат, когато поска нещо.

Ще си намеря кръстника. /диал./ – Ще ме бият.

Ще хвана на босия опинците. /ирон./ – Никого не ще мога /не можах/ да заловя, да открия или да намеря /обикн. когато някой е избягал или се е укрил./.

Що ще баба на хоро. – Употребява се, за да се изрази учудване от нещо съвсем неуместно, нещо нередно.

Юдин син. – Предател, издайник.

Ядваш ли, куме, печено прасе да ти опечем. /диал., ирон./ – Употребява се, когато излишно се пита някой съгласен ли е да му се даде нещо съблазнително, хубаво, което всеки с удоволствие би взел.

Язык за момчето, изгоря момичето. (Язык за момчето, че изгори момичето.) /ирон./ –

Употребява се за мома и ерген, които дружат или са се оженили – за подчертаване, че и двамата имат еднакви недостатъци.

Ял на бащиното си кръщение каша. /подигр./ – За човек, който не е ял отдавна, съвсем е изгладнял и сега яде много.

ЛИТЕРАТУРА

Арефиева 2008: *Арефиева, Н.* Концептуалната опозиция „Мъж/Жена” в българската фразеологична картина на света. – В: *Слов’янський збірник: Збірник наукових праць.* Вип. XIII. Одеса, 24-29.

Бовоар 1994: *Бовоар, С. дьо.* Вторият пол. София: Колинс-5.

- Бок 2001: *Бок, Г.* История на жените и история на пола: аспекти на международен дебат. Демократически преглед. 223-247.
- Бояджиев 2002: *Бояджиев, Т.* Българска лексикология. София.
- Брайдоти 2002: *Брайдоти, Р.* Номадски субекти. Въплътяване и сексуално различие в съвременната феминистка теория. Литературата. 3(13). 52-62.
- Бурдийо 2002: *Бурдийо, П.* Мъжкото господство. София: ЛИК.
- Буров 2004: *Буров, Ст.* Познанието в езика на българите. Граматично изследване на концептуалната категоризация на предметността. Велико Търново.
- Български тълковен речник. София, 1993.
- Васева 1982: *Васева, Ив.* Теория и практика превода. София.
- Воденичаров 1999: *Воденичаров, П.* Език, пол и власт: дискурсен анализ на българските модернизации (30-те и 60-те години). Благоевград: БОАСО.
- Воденичаров 2001: *Воденичаров, П.* Борба срещу мъжествеността в комунистическата държава? (Тя се влюби в мене, може би и аз се влюбих в нея ...). Тя на Балканите. Благоевград.
- Гаврилова 2001: *Гаврилова, Р.* Жени в градовете, деца в селата. Тя на Балканите. Благоевград.
- Гаврилова 2001: *Гаврилова, Р.* Между частното и публичното: българските жени през 19 век. Граници на гражданството: европейските жени между традицията и модерността. София, 98-108.
- Гал 2004: *Гал, С., Клизман, Г.* Дилеми на публичното и частното. Женски идентичности на Балканите. София: ПОЛИС, 186-230.
- Даскалова 1999: *Даскалова, Кр.* Феминизъм и равноправие в българския 20 век. Майки и дъщери, София, 80-105.
- Даскалова 2001: *Даскалова, Кр.* История на жените, феминизъм и рамките за тяхното осмисляне. Теория през границите. София: ПОЛИС, 28-58.
- Даскалова 2002: *Димитрова, Сн.* Тялото. Жените и мъжете в миналото 19-20 век. Благоевград, 19-33.
- Димова 1995: *Димова, А.* Импресионизъм и превод: Импресионистичният стил в австрийската литература и проблеми на превода. София.
- Димова 2001: *Димова, А.* Увод в теорията на превода. София.
- Димчев 2011: *Димчев, К.* Културата като цел и съдържание на съвременното обучение по български език. – В: Електронно списание LiterNet, 04.12.2011, № 12 (145).

- Каталан 1999: *Каталан, З.* Мълчанието като дискурс и дискурсът на мълчанието.
- Майки и дъщери. Поколения и посоки в българския феминизъм. София: ПОЛИС, 9-25.
- Кирова 2005: *Кирова, М.* Библейската жена. механизми на конструиране, политики на изобразяване в Стария завет. София: УИ.
- Кирова 2010: *Кирова, М., Славова, К.* Идентичности в преход: род, медии и популярна култура в България след 1989 г. София: ПОЛИС.
- Колева 2001: *Колева, Д.* Мъжки работи, женски истории: проблематичността на опита и гледната точка на жените през погледа на устните истории. Тя на Балканите. Благоевград.
- Константинова 2011: *Константинова, Д.* Иронията като начин за възприемане на света (върху материал от българската и словашката фразеология). Велико Търново.
- Кювлиева-Мишайкова 1986: *Кювлиева-Мишайкова, В.* Фразеологизмите в българския език. София.
- Легурска 2000: *Легурска, П.* Изучаване на националния манталитет върху езиков материал (опит за разширяване на предмета на съпоставителното езикознание). – В: Чуждоезиково обучение, 2000, № 3, 3-9.
- Леков 1977: *Леков, Ив.* Система от основни закономерности в характерологията на славянските езици. – В: Закономерности на развитието на славянските езици, София.
- Леонидова 1974: *Леонидова М., А. Кошелев.* Българо-руски фразеологичен речник. София – Москва: Наука и изкуство.
- Ликоманова 1995: *Ликоманова, И.* Многократността на изразните средства като особеност на българската разговорна реч. – В: Проблеми на българската разговорна реч, № 3. Велико Търново, 116-121.
- Личева 2001: *Личева, А.* Теоретизация върху женския глас: философия и основания. Теория през границите. София: ПОЛИС, 169-183.
- Лотман 1992: *Лотман, Ю.* Проблемът „за обучението“ като типологична характеристика на културата. – В: Култура и информация. София.
- Маслов 1982: *Маслов, Ю.* Граматика на българския език. София.
- Мирою 2008: *Мирою, М.* Насоки за поощряване на равнопоставеността на половете във висшето образование в Централна и Източна Европа. София: ПОЛИС.
- Мокиенко 1980: *Мокиенко, В. М.* Славянска фразеология. Москва.
- Мухарска 20001: *Мухарска, Р.* Род и език. Теория през границите. София: ПОЛИС, 105-121.

- Найденова 2012: *Найденова, Й.* Унгарските реалии в контекста на културния трансфер. София.
- Ничева 1987: *Ничева, К.* Българска фразеология. София.
- Пиарота 2003: *Пиарота, М.* Жените в приказките. Истинското лице на Гретел. София: СОНМ.
- Радева 1991: *Радева, В.* Словообразуването в съвременния книжовен език. София.
- Скот 2005: *Скот, Д.* Ехо-фантазия. История и конструирането на идентичността. София: СемаРШ.
- Славова 2001: *Славова, К.* Споровете за рода (gender) – значения, употреби, преводи. Теория през границите. София: ПОЛИС, 8-27.
- Станков 1981: *Станков, В.* Стилистични особености на българския глагол. София.
- Танен 1997: *Танен, Д.* Ти просто не разбираш. Жените и мъжете в разговор. София: Агата.
- Тодорова 2004: *Тодорова, М.* Историческа традиция и промени в България: женски или феминистки проблеми? Женски идентичности на Балканите. София: ПОЛИС, 112-127.
- Хаджиева 2013: *Хаджиева, Е.* Интерференцията между сродни езици в психолингвистичен аспект. София: Гутенберг.
- Хаджиева 2013: *Хаджиева, Е.* Препъни-камъчета в чуждоезиковото обучение. Български език като чужд, в съавторство с А. Асенова, Й. Велкова, В. Шушлина. София: Гутенберг.
- Цветкова 1998: *Цветкова, М.* Хиперболизация в българската разговорна реч и в средствата за масово осведомяване – цели, средства, възприемане. Проблеми на българската разговорна реч, № 2. Велико Търново, 158-168.
- Чизмаров 1978: *Чизмаров, Д.* Стилистични особености на съществителното име в българския език. София.
- Якобсон 1970: *Jakobson, R.* Tendances principales de la recherche dans les sciences sociales et humaines. Paris: Larousse.
- Бурдийо 1980: *Bourdieu, P.* Ce que parler veut dire. Intervention au Congres de l' AFEF, Limoges, 30 octobre 1977, parus dans Le francais aujourd' hui, 41, mars 1978, pp. 4-20; Repris dans Questions de sociologie, Les editions de Minuit, 1980, pp. 95-112
- Бътлър 1986: *Butler, J.* Gender Trouble: Feministand Subversion of Identity. New York. Routledge.
- Сейлър 1986: *Seyler, D., Boltz, C.* Language Power. New York. Random House.

http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/knjige/index_html/knjiga19/pdf34.pdf